T.C.

HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SEYFÜDDÎN EL-ÂMİDÎ'NİN İCMÂ ANLAYIŞI

Muzaffer DOĞRU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN

HAKKARİ

2023

T.C.

HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

HAKKARİ

Temel İslam bilimleri anabilim dalı yüksek lisans programı öğrencisi **Muzaffer DOĞRU** tarafından hazırlanan **Seyfüddîn el-Âmidî'nin İcmâ Anlayışı** başlıklı tez, 23/10/2023 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	**Kurum**	**İmza**
Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mahsum Aslan	Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN	Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Üye: Doç. Dr. Davut EŞİT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun …….Kararıyla……..tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler doğrultusunda tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak tam bir şekilde uygun atıf yaptığıma ve kaynak göstererek yaptığımı beyan ederim.

23/10/ 2023

İmza

Muzaffer Doğru

ÖZET

SEYFÜDDÎN El-ÂMİDÎ'NİN İCMÂ ANLAYIŞI

Muzaffer DOĞRU

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN

2023, 76 s.

Âmidî, hicri yedinci asırda yaşamış, özellikle; kelam, usûl-i fıkıh, mantık ve felsefe alanında eserleriyle ön planda olan büyük âlimlerden birisidir. Bu çalışmamızda, Âmidî'nin hayatını, eserlerini ve Âmidî'nin icmâ anlayışını incelemeye gayret ettik. Araştırmamızda konumuzla da paralel olduğu için bu âlimin hayatını, eserlerini, diğer âlimlerin icmâ ile ilgili görüşlerini tanıtmaya ve Âmidî'nin icmâ anlayışını ortaya koymaya, değerlendirmesini ve analizini yapmaya gayret gösterdik.

Âmidî'nin icmâ ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarken, kendisine özgü olan düşünceleri başta olmak üzere, diğer fakih olan âlimlerin icmâ konusun da ittifak ya da ihtilaf ettiği konulara, icmâ alanında gösterdiği örneklere ve belirli konularda fıkıh ve icmâ ile ilgili hususlara temas ettik. Bu çalışma, Âmidi'yi ve eserlerini daha yakından tanımak için bize bir fırsat oldu. Âmidî, geniş bir eser yelpazesiyle birlikte farklı alanlarda da önemli izler bırakmış bir âlimdir.

Âmidî'nin icma anlayışını seçmemizin sebebi bu alanda herhangi bir çalışma olmayışını tespit etmemizdir. Bu boşluğu doldurmak için araştırmamıza konu olarak Âmidi'nin icmâ anlayışını seçtik; çok az da olsa bu alana bir katkı sunmaya ve çalışmaya gayret gösterdik.

Bu çalışmamızda hem Âmidî'yi hem de eserlerini daha çok tanıma fırsatı bulduk. Gerçekten de Âmidî çok sayıda eserinin yanı sıra farklı branşlardan da adından söz ettirmiştir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh usûlü**,** icmâ, içtihat, Âmidî.

ABSTRACT

IJMA (CONSENSUS)UNDERSTANDING OF SEYFUDDIN AL ÂMÎDÎ

Muzaffer Doğru

Master Thesis – Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Dr. Lecturer Mehmet Bahattin ALPHAN

2023 76 p.

Âmîdî lived in seventh century Hegira. He is one of the most prominet scholars with his work especially in the fields of Kelam, usûl-i Fiqh (Method of jurisprudence) and philosophy. In this study, as it is parallel with our topic, we tried to investigate the life of Âmîdî,his work, the views of other scholars about ijma understanding, its assessment and analysis.

While revealing Âmidî's thoughts on ijma, we touched on the issues that other jurists agreed or disagreed with on ijma, especially the ideas that were unique to him, the examples he showed in the field of ijma, and the issues related to fiqh and ijma on certain issues. Since there is no study in this field, we chose Âmidî's understanding of ijma for our research. We tried to contribute to the field though it is very little. In this study, we achieved great deal of the opportunity to know the works of Âmidî.

Indeed, Âmidî has made a name for himself in different branches as well as leaving many works. This thesis is planned in three parts.

In the first chapter, information is given about Seyfüddîn el-Âmidî's life, scientific personality and works. In the second part, the understanding of ijma of Seyfüddîn al-Âmiddî and scholars is defined. In the third chapter, Âmidî's understanding of ijma, which constitutes our main subject, is discussed.

Key Words: Usûl-i Fiqh (Method of Jurisprudence), ijma, ijtihad, Âmîdî.

ÖN SÖZ

Fıkıh âlimleri Kitap Sünnet, icmâ ve kıyas şer'î delilleri ve bu şer'î delillerden, hüküm elde etme yöntemi olması ve hükümlerin temellendirilmesini sağlaması sebebiyle fıkıh üsûlünün en önemli konularındandır. Şer'î delillerin kitap, sünnet, icmâ ve kıyas şeklindeki tasnifi aslî delilleri yansıtır. Ancak şer'î deliller bunlarla sınırlı değildir. Her fıkıh mezhebi, fıkhî meselelerin çözümünde söz konusu deliller dışında birtakım deliller üretmiş ve geliştirmiştir. Bu şer'i delillerden biriside icmâ konusudur. Özellikle bu şer'î delillerinden biri olan icmâ konusu, İslam açısındaki yeri ve konumu hakkında açıklamaya gayret ettik.

Âmidî, doğumundan vefatına kadar başta doğduğu yer Âmed (Diyarbakır) olmak üzere Şam ve Bağdattâ eğitimine devam etmiştir. Yaşadığı dönemde farklı farklı siyasi sıkıntılara maruz kalmasına rağmen yine de ilmiden ve eser üretmekten geri kalmayarak bu siyasi çalkantılara karşın her zaman bir çıkış yolu bulmuştur. Taki ilimin zirvesinde olan âlimler arasına girmeyi hak etmiştir. Bunun açık delili ise vefatından sonra arksından bıraktığı farklı branşlardaki eserleridiridir. Bu çalışmamızda, İslam'ın ana kaynaklarından biri olan icmânın ortaya çıkışı, tarihsel zaman dilimi, icmâyı kabul edenler ve etmeyenlerin delillerini tahlil edip Seyfudîn Âmidi'nin icmâ anlayışını açıklamaya çalıştık. Âmidî'nin icmâ tarifi, anlayışı, tahlil ve analiz konusundaki bakış açışı ele alınmıştır.

Çalışmamda ilmini benden esirgemeyen ve bana yol gösteren tez danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN'a, kendisinden çokça istifade ettiğim değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Mahsum ASLAN ve Doç. Dr. Davut EŞİT'e, kıymetli vakitlerini ayırıp çalışmamızı okuyarak katkı sunan değerli hocalarım Doç. Dr. Zehra ÖZTÜRK ve Dr. Öğretim Üyesi İhsan PLATİN'e teşekkürü bir borç bilir, şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez döneminde yoğunluktan dolayı ihmal ettiğim, çok değerli eşim'e ve çocuklarıma teşekkür edip, her iki cihanda da huzurlu ve mutlu olmalarını Yüce Rabbim'den niyaz ederim.

Muzaffer DOĞRU

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR DİZİNİ ix
1. GİRİŞ 1
1.1. Tezin Amacı ve Hedefleri 1
1.2. Tezin Özgün Değeri 1
1.3. Konu, Kapsam Literatür Özeti 2
2. LİTARATÜR TARAMASI 3
3. MATERYAL VE YÖNTEM 5
4. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR 7
4.1. Seyfüddîn El- Âmidî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği, Eserleri ve Mezhepteki Konumu 7
4.1.1. Seyfüddîn el- Âmidîn'nin Hayatı 7
4.1.2. İlmi Kişiliği 10
4.1.3. Eserleri 11
1.3.1.el- İhkâm fî Usûli'l- Ahkâm 12
4.1.3.4.Keşfü't-Temvîhat fi Şerhi'l-İşarat ve't-Tenbihat 15
4.1.3.5.El-Mübîn fî Me'ânî Elfâzi'l-Mukemâ ve'l-Mütekellimîn 15
4.1.3.6.Dekâiku'l- Hakâik 15
4.1.3.7.Rumûzü'l-Künûz 15
4.1.3.8.Dekâ'iku'l-Hakâ'ik fi'l-Mantık 15
4.1.3.9.Kitabu'I-Cedel: 16
4.1.3.10.El-Me'âhiz âle'r-Râzî 16
4.1.4. Mezhepteki Konum 16

4.2. Tarihsel Süreçte İcmâ 18
4.2.1. Sahabe ve Tabiîn Dönemi İcmâ Faaliyetleri 19
4.2.2. Sahabe Döneminde Bazı İcmâ Örnekleri 22
4.2.3. Sahabe ve Tabiîn İttifakı ve İhtilafları 24
4.2.4. Genel Hatlarıyla Sahabe ve Tabiînde İcmâ 27
4.3. Belli Başlı Âlimlerin İcmâ İle İlgili Görüşleri 30
4.4.1. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) Görüşü 30
4.4.2. Ahmet b. Hanbel'in (ö. 242/855) Görüşü 31
4.4.3. Cessâs'ın (ö. 370/981) Görüşü 32
4.4.4. Bâkıllânî'nin (ö.403/1013) Görüşü 32
4.4.5. Basrî'nin (ö. 436/1044) Görüşü 33
4.4.6. Bâcî'nin (ö. 474/1082) Görüşü 33
4.4.7. Şirâzî'nin(ö. 476/1084) Görüşü 33
4.4.8. İmâmu'l Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) Görüşü 33
4.4.9. Serahsî'nin (ö. 483/1090) Görüşü 35
4.4.10. Gazzâli'nin (ö. 505/1111) Görüşü 35
4.4.11. Oryantalistlerden (Şarkiyatçılardan) Goldzihere Göre İcmâ 36
4.4. Âmidî'nin İcmâ Anlayışı 39
4.4.4. İcmânın Meydana Gelmesinin Şartları 43
4.4.5. İcmânın Konusu 44
4.4.6. İcmânın Senedi 45
4.4.7. İcmânın Dayanakları ve Delil Oluşu 48
4.4.8. İcmânın Teşekkülü 49
4.4.9. İcmânın Kısımları 49
4.4.9.1. Sarih İcmâ 49
4.4.9.2. Sükûtî İcmâ 50
4.4.10. İcmânın Bağlayıcılığı ve Kapsayıcılığı 51
4.4.11. İcmânın Şer'i Delili 51
4.4.12. Medine Ehlinin İcmâsı 52

4.4.13. Ehl-i Beytin İcmâsı 54
4.4.14. Fakihlerin İcmâda Bulunan Kişilerin Tevatür Derecesine Ulaşma Şartında İhtilafı 56
4.4.15. Âlimlerin İttifakı ve İhtilafı 58
4.4.16. Âlimlerin Bir Hüküm Üzerinde İttifakı 61
4.4.17. Aynı Asırdaki Fakihlerin İhtilafa Düşmesi 61
4.4.18. Aynı Asırda Olanların Kendilerini Delillendirmeleri 61
4.4.19. Aynı Dönemdeki Bazı Âlimlerin Görüşleri 62
4.4.20. İcmânın Kaynak Değeri ve İnkârı 64
4.4.21. İcmânın Üzerinde Bir Asrın Geçmesi Şartı 65
5. SONUÇ 67
KAYNAKÇA 69

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin/İbn
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicret
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radiyallahu Anhu
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sellalahu Aleyhi's-Selâm
t.y.	: Tarih Yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Ünv.	: Üniversite
y.y.	: Yayın Yok

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Amacı ve Hedefleri

Bu çalışmanın amacı, önemli bir Müslüman düşünürü olan Seyfüddîn el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) bir usûlcü olarak icmâ anlayışını araştırmayı hedeflemektedir. Bu araştırma, Âmidi'nin icmâ ile ilgili görüşlerini anlamaya yönelik bir adım olarak kabul edilebilir. Ancak, onu tam anlamak için daha derinlenmesine çalışmalara ve daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu tezde, Âmîdi'nin, usûl-ü fıkhın tüm alanlarına odaklanmayıp genel olarak icmâ ile ilgili delillere yaklaşımını ele alacağız. Özellikle İslam'ın temel kaynaklarından birisi olan icmâ konusunun detaylarını incelemek ve delil oluşunu analiz etmek değil, aynı zamanda Âmidî'nin diğer fıkıh usûlcülerinden farklı olarak icmâ hakkında öne sürdüğü özel görüşleri ele almaktır.

Bu tezimizi yazarken, bazı sınırlandırmaların gerekli olduğuna karar verdik. Bu sınırlandırmalardan biri, kaynak açısından yapılan sınırlamalardır. Çünkü biz bu çalışmada tüm usûl literâtürüne değil, Âmidî'nin *el- İhkâm fî usûlü'l-ahkâm* adlı eseri ekseninde icmâ ile ilgili kaynaklara odaklanacak ve gerektiğinde icmâ ile ilgili diğer fıkıh usûlü eserlerine başvurulacaktır.

1.2. Tezin Özgün Değeri

İslam hukukunun, geniş bir alanı olduğu için farklı görüşlerin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu görüşlerin ele alınması, farklı görüşlerin teşhisi ve mukayese edilmesinde meydana gelen problemlerin çözümüne ışık tutacaktır. İşte Âmidî'nin icmâ anlayışı ile ilgili görüşlerini ele alan çalışmamız, *el- İhkâm fî usûli'l-âhkâm* adlı eserinde ortaya koyduğu görüşleri, özellikle de usûlün ana eksenini oluşturan şer'î delillerden biri olan icmâ yaklaşımını konu edinmektedir. Esasen hükmün kaynaklarını, yöntemlerini ve hukuk felsefesini inceleyen ''fıkıh usûlü'' çalışmaları; hukukun oturduğu zemini ortaya koymayı, ona bir yöntem kazandırmayı ve sağlam bir alt yapı oluşturmayı hedefler.

Biz de Âmidî'ninn *el-İhkâm fî usûli' usûli'l-ahkâm* adlı eserini ve diğer eserlerindeki icmâ anlayışını ele almakla onun hukuk metodolojisindeki konumunu ve bu alana olan katkısını tespit etmeyi hedefledik. Kendi asrının en önemli âlimlerinden biri olan Âmidî'nin, kendisinden sonraki döneme olan etkisini, onun İslâm düşünce tarihindeki yerini ortaya çıkaran icmâyla ilgili düşüncelerini ele almaya çalıştık.

Daha önceki araştırmalar genellikle Âmidi'nin kelam, felsefe, mantık ve fıkıh yönlerini öne çıkarmıştır. Ancak, yaptığımız litâratür incelemesi sonucunda, Âmidi'icmâ konusundaki görüşlerine dair mevcut çalışmaların olmadığını tespit ettik. Bu boşluğu doldurmak amacıyla bu alanda yeni bir araştırma yapmaya karar verdik.

1.3. Konu, Kapsam Literatür Özeti

Çalışmamız Seyfüdîn *el-Âmidî'nin el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserinde ortaya koyduğu usûl-ü fıkıh ile ilgili görüşlerini, özellikle de usulün ana eksenini oluşturan şer'î delillerden biri olan icmâya yaklaşımını konu edinmektedir. Esasen hüküm çıkarma kaynaklarını, yöntemlerini ve felsefesini inceleyen ‘‘fıkıh usûlü’’ çalışmaları; hukukun oturduğu zemini ortaya koymayı, ona bir yöntem kazandırmayı ve sağlam bir alt yapı oluşturmayı hedefler.

Biz de, Âmidî'nin *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserini ve diğer eserlerdeki icmâ anlayışını ele almakla yeni bir konusunu ele almaya gayret ettik. Âmidi'nin icmâ konusundaki görüşlerini toplayıp ve onun perspektifinde ele almaya çalıştık.

Sadece onun görüşlerinin bilinmesi değil, aynı zamanda bu görüşlerin günümüze taşınması ve bugün için anlamlı hale getirilmesi konusunda da araştırmacılara önemli görevler düşmektedir. Bu şekilde Âmidî, İslâm düşüncesine, özgün ve ciddi katkılar sağladığını tespit edilir.

2. LİTARATÜR TARAMASI

Çalışma Sürecinde başvurduğumuz kaynaklar şunlardır:

Temel kaynağı olarak Âmidi'nin ‘‘el-İhkâm fi usûlil-ahkâm’’adlı eserişi kullanılmıştır.

Ayrıca, diğer mezheplere ait klasik fıkıh usulü eserlerinden de yararlanılmıştır.

İstifade edilen bazı kaynak eserler:

1. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, (150/204), *er-Risâle*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût.

2.Seyfuddîn el-Âmîdî (ö. 631/1233), *el-İhkâm fi-usûli' l-ahkâm*

3.İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), el-Burhân *fî usûli'l-fıkh*

4.Gazzâlî (ö. 505/1111), *el-Mustasfâ min ʿilmi'l-usûl*

5.Râzî (ö. 606/1210), *el-Mahsûl fî ʿilmi ʿusûli'l-fıkh*

6.Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkh*

7. Sübkî (ö. 756/1355), *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*

8.Abdülkadir er-Râzî (ö. 666/1268), *Muhtârü's-Sıhâh*

9. Davut Eşit, ‘‘el-Kâdî Hüseyn el- Merverrûzî'nin *Icmâ' Anlayışı,''* Cumhuriyet Ilahiyat Dergisi 23/2 Aralık 2019)

10.Hasan eş-Şâfiî, , Âmidî ve Erâuhu'l-Kelâmîyye, Dâru's-Selam, Kâhire, 1418/1998.

11. Zehebi Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lamu'n-Nubela,* (Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'rRahman), Beyrut 1985, 12/364.

12.Abdulvahhab Hallâf, İslam Hukuk Felsefesi, (çev. Hüseyin Atay), Ankara, 1976,101.

13.Ahmet Erkol, Seyfeddin Âmidî'ye Göre Nübüvvetin İspatı, Dicle Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Diyarbakır 1999

14.M. Said Şeyh, İslam Düşüncesi Tarihi, 2/209–214; İzmirli, 1/382

15.Şeşen Ramazan, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 3/443–445; Çapak, İbrahim, Gazali'nin Mantık Anlayışı, Ankara 2005

16.Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, *el-İhkâm fî usûli'lahkâm*, thk. Abdürrezzâk Afîfî (Beyrut; Dimeşk; Lübnan: el-Mektebetu'l-İslamî, 1402) 1-4;

17.Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri Cilt: 3;Aybakan, Bilal, Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ, 47

18. İbrahim Kâfî Dönmez, "İcmâ", DİA, TDV Yayınevi, İstanbul 2000

19.Aytekin, Mehmet Ali,''Sükûti İcmâ'nın Kaynak Değeri.'' Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergi 14/24 (Haziran 2021):281-310

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmamızda takip edeceğimiz yol ve yöntem icmâ konusunun delil oluşunun kısaca; tanıtılması ardında bu delil hakkında usûlcülerin usul eserlerine temas etmeden geçemedikleri. Etrafında önemli tartışmalar meydana gelen, ittifak ve ihtilaf edilen konulara kısaca değinilmesi sonra da Âmidî'nin söz konusu icmâ ile ilgili olarak ortaya koyduğu görüşlerin sistematik bir şekilde tespit ve tasvir edilmesi şeklinde olacaktır.

Yeri geldikçe araştırmacıların bu görüşlerle ilgili fikirlerine yer verilmekle beraber, Âmidî'nin şer'î delillerden icmâ konusuna yaklaşımının tahlili, değerlendirilmesi ve tenkidi yapılacaktır. Çalışma süresince, İslâm hukuk usûlü literatüründe icmâ ile ilgili klasik Arapça ve Türkçe kaynaklarının ilgili bölümleri, konuyla ilgili makale, tez, sempozyum, tebliğleri ansiklopedi maddeleri ve çeşitli lügatlere başvurulacaktır.

Bu kaynaklar, çalışmanın farklı aşamalarında sistemli bir şekilde tetkik edilecektir. Çalışmanın esasını oluşturan temel başvuru kaynağımız ise Âmidî'nin Beyrut 1985 basımlı *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserinin icmâ ile ilgili konusu olacaktır.

Gerektikçe, Âmidî'nin diğer eserlerine ve diğer âlimlerin usûl-i fıkıh eserlerine atıflar yapılacak; zaman zaman İslâm hukuku araştırmacılarının tahlil, analiz ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

Diğer yandan, 24-26 Ekim 2008 tarihleri arasında Şarkiyat Araştırmaları derneğince Diyarbakır'da organize edilen Seyfüddîn Âmidî Sempozyumu'nda sunulan tebliğler de zaman zaman başvurabileceğimiz kaynaklardandır. Türkiye'de Âmidî ile ilgili kaleme alınmış bazı eserler mevcut olmakla beraber; kelâm, mantık, felsefe ve fıkıh âlimi olan müellifimizin genel olarak kelâmî yönü incelenmiştir. Emrullah Yüksel'in *Âmidi'de Bilgi Teorisi* adlı eseri böyle bir eserdir. Ancak görülen bu kaynaklarda Âmidî'nin icmâya dair görüşleri incelenmemiştir. Bu çalışmada, imkânlar nispetinde onun bu yönü tanınmaya ve tanıtılmaya çalışılmıştır.

Vecihi Sönmez tarafından Âmidî'nin ''*Ebkâr el-Efkâr* kitabının İmametle ilgili konusunun 8. Kaidesinin Tahkikli Neşri'' adında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Yine Vecihi Sönmez tarafından yapılan ''*İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı ve Ebü'l Muin en-Nesefî ile Seyfüdîn el-Âmidî'nin Nübüvveti İspat Metotları*'' isimli matbu doktora tezi de bir kelâm çalışmasıdır.

Fıkıh usulü konusu alanıyla ilgili olarak ise Hüseyin Koç tarafından Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ''*Serahsî ve Âmidî'ye Göre Emir*'' isimli bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Yurtdışında ise Hasan Mahmut eş-Şâfî, Âmidî'nin kelamla ilgili görüşlerini araştırmış ve *Gâyetu'l-merâm fî ilmi'l-kelâm* isimli eserini tahkik etmiştir. Fıkıh ve Usul-ü-fıkıhla ilgili *Bernard Weiss*'in makaleleri bulunmaktadır.

Bu araştırmanın bölümleri giriş, literâtür taraması, materyal ve yöntem, veri analizi ve bulgular ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, özgün değeri, konusu, kapsamı ve lüteratür özeti ele alınmıştır.

Literatür taraması bölümünde bu araştırmada başvurulan belli başlı kaynaklara yer verilmiştir.

Materyal ve yöntem bölümünde araştırmayla ilgili yapılan çalışmalar ve bu raştırma da takip edilen yöntem ele alınmıştır.

Veri analizi ve bulgular bölümünde Şâfiî mezhebinin tabakât eserleri incelenerek Âmidi'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri üzerine detaylı bir araştırma yapılmıştır. Sahabe ve tabi'în dönemindeki icmâ örnekleri ve bu dönemdeki icmâ uygulamaları incelenmiştir. Âmidi'nin icmâ anlayışı detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Âmidi'nin icmâ yaklaşımı diğer âlimlerle karşılaştırılarak analiz ve değerlendirme işlemi yapılmıştır.

4. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

4.1. Seyfüddîn El- Âmidî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği, Eserleri ve Mezhepteki Konumu

4.1.1. Seyfüddîn el- Âmidîn'nin Hayatı

Kaynaklarda ismi Ebül'-Hasan (Ebü'l Kâsım) Seyfuddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'leb'î (ö. 631/1233) olarak geçen Seyfüddin el-Âmidî Âmid'de (Diyarbakır) doğdu. Yapılan araştırmaya göre ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Babasının isminin Ahmet olduğu ifade edilmiştir. Ondört yaşına kadar temel eğitimini doğduğu yerde yaptıktan sonra Bağdat'a gitti. Hanbelî mezhebini benimsedi. Ebî Hattaba'ya (ö. 143/760) ait olan *Hidâye* adlı kitabı ezberledi. Sonra Gazzâlî'ye ait olan *el-Vâsît* adlı kitabı ezberledi. İbn Abdüsselâm (ö. 577/1181 veya 578/1182) onun hakkında şöyle diyor: ''Âmidî'den daha iyi ilim kurallarını bilen, ondan daha güzel ders anlatan birini işitmedim.'' *''Vâsît"* adlı kitabı anlatınca eğer bir cümlenin yerini değiştirmek isterse o anlama gelen en yakın bir cümleyle değiştirir.''[1]

Ondan sonra Hanbelî büyük âlimlerden biri olan Ebu'l-Feth İbnü'l – Mennî (ö. 583/1187)'den Bağdat'ta başta fıkıh usulü, fıkıh, cedel ve münazara ilimlerini tedris etti. İbnü'l-Mennî, Memuniyye medresesinde ders veren fıkıh ilmiyle meşhur bir âlimdir. Âmidî, hadisçilerin ileri gelenlerden biri olan aynı zaman da onun hadis hocası olan Ebu'l-Feth b. Şâtil'den (ö.583/1187) hadis dersi aldı. Onun hayatında, bu iki hocası ve kaynaklarda ismi geçmeyen diğer hocalar daha çok etkili olmuştur. İbn Fadlan (ö. 517/1123)' Büyük bir Şâfiî âlimi olan İbn Fadla'dan fıkıh usulü, cedel, hilaf ve münazara alanlarından ilimlerinden ders halkalarına katılarak ilimde derinleşti. Kaynaklarda Âmîdî'nin hocası olan İbn Fadlan'ın, Âmîdî üzernde iki etkisi söylenebilir: Birincisi, onun mantığa, aklî ve felsefî ilim ve düşüncelere yönelmesini etkilemiştir. İkincisi ise, Hanbelî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçmesinde etkili olmasıdır. Ayrıca

[1] Ebû Nasr Tâcuddîn Abdulvehhâb b. 'Alî es-Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ,* thk. Mahmûd M. et-Tanâhî (Hicr: b.y., 1413/1993), 8/306; Emrullah Yüksel, "Âmidî, Seyfeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3/57-58, İstanbul: TDV(Erişim 5 Haziran 2022).

Bağdat'ın Kerh şehrinin yakılarında yaşayan Hıristiyan ve Yahudi bilginlerden mantık ve felsefe derslerini aldı.[2]

Fakat Hanbelî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçen Âmidî'nin felsefe öğrenmesini hoş karşılamayan Şâfiî mezhebindeki bazı fakihler onun inancının bozulduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun için Âmidî, (1196 yılında) Şam'a gidip aklî ilimlerle ilgili çalışmasına orada devam etti. Bir zaman sonra; felsefe, kelâm ve fıkıh usulünde o dönemin en büyük âlimler arasına girdi.[3] Aynı yıl, Eyyûbîler'den Aziz b. Selâhaddin'in idaresi altındaki Mısır'a gitti. Ondan sonra, İmam Şâfiî'nin kabrinin yanındaki Nâsıriyye Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Ayrıca Kahire'nin Zâfir Camisinde ders okuttu. Ama orada da iş istediği gibi gitmedi. Mısır fakihleri, onu inanç bozukluğu ve felsefe fikirlerini yaymakla itham ettiler. Hatta onun öldürülebilmesine dair fetva verdiler. Bunun için Hama'ya giden Âmidî; Eyyûbî Hükümdarı Muhammed b. el-Melikü'l-Muzaffer'in himayesine girdi. İki yıl sonra el-Meliku'l Muazzam Şerefeddin İsa'nın daveti üzerine Şam'a giderek yaklaşık on yıl kadar orada müderrisliğe devam etti.[4]

Fakat el-Melikü'l-Eşref, Diyarbakır'ı işgal ettiğinde, Âmidî'nin Diyarbakır'ın hükümdarı olan Artuk Bey ile gizliden mektuplaştığını tespit etmiş, bunun üzerine Âmidî'yi müderrislik görevinden almıştır. Bu olaydan sonra, ona ev hapsi verdiler ve ondan sonra evine çekilerek insanlardan uzak bir hayat yaşayan Âmidî, ö. 631/ 1233 tarihinde vefat etti. Naaşı Şam'daki Cebel Kâsiyûna'ya defnedildi.[5] Kaynaklarda Âmidî'nin[6] müderrislik görevinden alınması ve sürekli kontrol altında tutulmasının sebebi olarak şu husus ileri sürülmektedir; Melik Eşref'in, ağabeyi olan Mısır Eyyûbî

[2] Sübkî, *Tabakât,* 8/307; Ebü'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân,* thk. İhsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdr, 1990), 3/ 293; Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa 'lebî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm,* thk. Seyid el-Cemilî (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-Arabî, 1404) 1-4. İbn Ebi Usaybia, *Uyunu'l-Enba fi Tabakati'l-Etibba,* (Beyrut: y.y., 1965) 650-651; Şemseddîn Zehebî (t.y.). *el-İber fi Haberi men ğaber*, (Beyrut: y.y.), 2/210.
[3] Âmidî, *el-İhkâm fi usûlil-ahkâm,* 1/11-12; Şemseddîn Zehebî, *el-İber fi haberi men ğaber,* 2/210.
[4] İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ,* 651; Yüksel, "Âmidî", 3/ 57.
[5] Şemseddin Zehebi Muhammed b. Ahmed, *Siyeru Â'lami'n-Nubela.* Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'r-Rahman, Beyrut: y.y., 1985), 12/364; 2/210; Yüksel, "Âmidî Seyfeddin", 3/57.
[6] Sübkî, *Tabakât,* 8/307; Yüksel, "Âmidî Seyfeddin", 3/57.

Hükümdarı Melik Kâmi ile birlikte Şam'ı Melik Nâsır'dan ö. 626/1292 tarihinde teslim aldı.[7]

Melik Eşref bir vakit sonra yine ağabeyiyle birlikte Artuklu beyi'nin hâkimiyeti altındaki Diyarbakır'ı kuşatarak hâkimiyeti altına aldı (630/1230). İşte tam bu arada, Melik Eşref Diyarbakır'ı hâkimiyetine aldıktan sonra, Âmidî'nin Diyarbakır Artuklu Beyi Mesut b. Salih Mahmut ile arasında gerçekleşen yazışmaları Melik Eşref ele geçirdi. Bu yazışmalarda Artuklu Bey'inin Âmidî'ye Diyarbakır kadılığını teklif ettiğine dair belgeler bulunmaktadır. Melik Eşref bu belgeler nedeniyle Âmidî'yi görevden azlederek, vefatına kadar ev hapsinde tuttu.[8]

Âmidî, özellikle kelâm, usûl-i fıkıh, mantık ve felsefe sahasındaki eserleriyle ön plana çıkan bir şahsiyettir. Kaynaklar; onun meseleleri inceden inceye tetkik eden, iyi bir müderris ve hitabeti iyi biri olarak anlatırlar. Aklî istidlal metotla usul-i fıkıhtaki meseleleri fürudan temyiz eden ve mezhepleri incelemeye önem veren bir usûlcü diye bilinmektedir.

Özellikle hilâf ve cedel ilminde önemli bir yeri olan Âmidî, Es'ad b. Muhammed el-Mîhenî ve Şerîf el- Merağî'nin eserlerini şerh etmiş ve yaptığı bu şerhte kendine has bir metod uygulamıştır. Âmidî, muteahhir kelamcılardan olmasına rağmen, zaman zaman kendinden önceki âlimlerin fikirlerini kabul etmeyip eleştirmiştir. Âmidî'nin İslam dünyasında yüz yıllarca felsefe ve kelâm hâkim olmasının konusunda öncüler arasında yer almasının en büyük sebebi ise Fahreddin er-Râzî'nin geliştirdiği felsefe-kelâm yakınlaşmasını daha da ileri bir boyuta götürerek geliştirmeye, uygulamaya çalışmış ve başarmış olmasıdır.[9]

---

[7] Şerefettin Adsoy, *Seyfuddin el-Âmidî'nin Dekâiku'l-Hakâik fi'l-Mantık Adlı Eserinin Tercüme Tahkik ve Değerlendirmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 15; Sübkî, *Tabakât*, 8/307.
[8] Adsoy, *Seyfüddîn el-Âmidî'nin Dekâiku'l-Hakâik fi'l-Mantık Adlı Eseri*, 5-6.
[9] Yüksel, "Âmidî", 3/57.

4.1.2. İlmi Kişiliği

Âmidî'nin yaşadığı dönemin; kaynaklarda incelediğimiz zaman bu dönem siyasi açıdan karışık ve çekişmeli bir dönem olduğu görülmektedir. O, belli bir dönem sakin bir hayat sürdürse de genel itibariyle yaşamı siyasi sıkıntılarla ve hareketli bir şekilde geçmiştir. O; bu hareketliliği düşünce dünyasında da yaşamıştır. Gerek sahip olduğu düşüncelerden gerekse ilgilendiği ilimlerden dolayı emsallerine karşı sergilenen menfi tutum kendisine karşı da gösterilmiştir. Toplumu için zora talip olan Âmidî, bütün baskı ve dışlamalara rağmen, bir çıkış yolu bulma gayesiyle sürekli yeni bir kapı aralamaya çalışmıştır.

Bu amaç doğrultusunda; felsefe, hilaf ilmi, mantık, cedel, hikmet, usul-i fıkıh ve kelâm ile meşgul olmuştur. Problemleri çözmede ortaya koyduğu metot bakımından, onun döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri olduğu hususunda, kendisinden bahseden bütün eserler ittifak halindedir.[10] Âmidî'nin yaşadığı çağ çok sıkıntılı ve çalkantılı bir süreçtir. O, bu sıkıntılı ve baskılara rağmen hiçbir zaman, ilim yoluna ve ilmi araştırmalara ara vermemiştir. Bu çalışmalarıyla ilmin zirvesinde olan Âmidî gerek hadis, fıkıh, kelam ve hilaf ilmi gibi İslami ilimlerle beraber, mantık, felsefe, cedel ve münazara gibi âkili ilimleri de birleştirerek ilmin zirvesine yerleşmiştir. Ancak, bu kadar ilimle meşgul, yoğun bir ilmî çalışması ve eser üretimine rağmen, kendi dönemindeki siyasi çalkantılardan kaçınamamıştır.[11]

Âmidî, son dönem felsefi-kelam ekolünün en önemli temsilcilerinden biridir. Özellikle yaşadığı dönemin ilmi birikimine ciddi katkıda bulunmanın yanı sıra ele aldığı konularda akla da gereken önemi vermektedir. Bu anlamda, değindiği konuları felsefi yöntemle açıklamaya çalışmıştır. İçinde yaşadığı toplumun problemlerinin aşılması için gerçekçi çözümler üretmiştir. Kaynaklar, onun İsmailî ve Bâtınî akımlara karşı Ehl-i

---

[10] Şemseddin, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lamu'n-Nubela*, (Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'rRahman, Beyrut:1985, 11/364; Subkî. *Tabakât.* 8/307; Abdulvahhab Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, Çev. Hüseyin Atay, (Ankara: y.y., 1976), 101; Ahmet Erkol, *Seyfeddin Âmidî'ye Göre Nübüvvetin İspatı*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: 1998), 14-15.

[11] Ebü'l-'Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî, *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etıbbâ*. thk. Nizâr Rızâ, (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1965), 650.

Sünnet düşüncesini savunmada önemli hizmetler yaptığını bildirmektedir.[12] Âmidî, usul-i fıkıhta Gazzâlî'den (ö. 505/1111) sonra başlayarak ortaya çıkan dönem Eş'ârî kelamcılarından biri olarak kabul edilmektedir.[13]

4.1.3. Eserleri

Âmidî'nin eserlerinin sayısı bazı kaynaklarda yirmi,[14] bazı kaynaklarda ise otuz adet olduğu geçmektedir. Her ne kadar eserlerinin sayısı kaynaklarda farklı olsa da Âmidî'nin kaleme aldığı eserler'in birbirinden güzel, faydalı ve kapsayıcı olduğu hususunda âlimler hem fikirdirler.[15] Sahip olduğu düşüncenin sağlamlığı ölçüsünde mümbit bir kişiliğe de sahip olan Âmidî fıkıh, fıkıh usulü, hilaf, cedel ilmi, kelam, mantık ve felsefe alanında hacimli eserler telif etmiştir.

Kendisine ait olduğu ifade edilen eserlerin büyük çoğunluğu, ya günümüze ulaşamamış ya da henüz ortaya çıkarılamamıştır. Felsefe ve mantık içerikli eserleri, henüz yazma halindeyken, kelam ve fıkıh usulü alanındaki kitaplarının bir kısmı neşredilmiştir.[16]

Biz burada, Âmidî'nin sadece on adet eserine kısaca temas edeceğiz. Zaten farklı alanda yaptığı çalışmalarla da onun ne kadar büyük bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

Eserlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

---

[12] Adsoy, *Seyfuddin el-Âmidî'nin Dekâiku'l-Hakâik fi'l-Mantık Adlı Eserinin Tercüme Tahkik ve Değerlendirmesi*, 5-6.

[13] Adsoy, Seyfuddin *el-Âmidî'nin Dekâiku'l-hakâik fi'l-Mantık* Adlı Eserinin Tercüme Tahkik ve Değerlendirmesi, 48-52.

[14] Adsoy, Seyfuddin Âmidî'nin *Dakâiku'l- Hakâik adlı eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*, 5-6; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân mimmâ ssebete bi'n-nakl evi's-semâʿ ev esbetehü'l-ʿayân,* 294; Zehebî, *Siyeru Â'lamu'n-Nubela,* 365.

[15] Adsoy, *Seyfuddin Âmidî'nin Dekâiku'l- hekâik Adlı Eserin Tahkik ve Değendirmesi,* 5-6; Subkî, *Tabakât,* 307.

[16] Yüksel, "Âmidî", 3/18–19; Adsoy, *Seyfuddîn Âmidî'nin Dakâiku'l- Hakâik Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi,* 10.

1.3.1.el- İhkâm fî Usûli'l- Ahkâm

Konumuzun ve araştırmamızın asıl kaynağı olan Âmidî'nin bu eseri, fıkıh usulü alanında telif edilmiştir. Şâfiî mezhebine mensup olan ve Eş'arî kelâm ekolünü benimseyen Âmidî, bu eserini mütekellimün metodunu esas alarak kaleme almıştır. Hama'dan Şam'a özel davetle giden Âmidî, bu eserini Eyyûbî sultanı el-Meliku'l-Muazzam'a hediye etmiştir.[17]

Âmidî bu eseri, hayatının son demlerinde kaleme aldığı için fıkha dair tüm birikimini mümbit bir şekilde esere aktarmayı başarmıştır. Kaynaklarda bu eserle ilgili şu ifadeler yer almaktadır: İbn-i Haldun ve onu takip eden birçok müellif el-İhkâm'ı, mütekellimin ekolünün dört ana kaynağı sayılan Kâdî Abdülebbâr'ın el-*Umed, İmâmü'l-*Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Burhân*, Ebü'l-Hüseyin el-Basri'nin *el-Muʿtemed* ve Gazzâlî'nin *el-Müstasfâ* adlı eserlerinin başarılı bir telhisi olarak nitelendirir.[18]

Bunun yanı sıra Fahruddin er-Râzî'nin *el-Mahsûl fî ʿilmi usûli'l-fıkh* adlı eserinden de çok istifade eden Âmidî, Râzî'den farklı olarak fıkhî meselelerin detaylarıyla daha çok bütünleşmiştir.[19] Muhteva açısından bakıldığı zaman, eser; "kaide" adıyla 4 fasıldan meydana gelmektedir. Birinci fasılda, dil, usul, kavram ve terimlerin açıklanması ile şer'î hüküm meselesi anlatılır. İkinci fasılda şer'î delil ki bu bölüm eserin en geniş kısmını oluşturur. Üçüncü fasılda içtihat ve fetva konuları işlenmektedir. Dördüncü fasılda ise delillerin tearuzu ve tercih meselesi anlatılmaktadır.[20] Ayrıca Âmidî, bu eserde kitap, sünnet, icmâ, kıyas ve istidlâl şeklinde beş şer'î delilin olduğunu belirterek bunlardan ilk üçünün asıl, diğer ikisinin onlara tâbi delil olduğunu ifade etmiştir.[21]

---

[17] Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdr, 1990), 3/294.
[18] Salim Öğüt, "el-İhkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Haziran 2022), 21/534-535; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 3/ 294.
[19] Öğüt, "el-İhkâm", 21/534.
[20] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 3/ 294; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/1-4.
[21] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/1-4; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 3/ 294.

Bu eser üzerine Âmidî, *Müntehe's-sûl fî ʿilmi'l-usûl* adında bir ihtisar çalışması yaparak kitabı özetlemiştir.[22] Daha sonra bir Mâlikî fakihi olan ve aynı dönemde yaşayan İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), *Müntehe's-sûl ve'l-emel fî ʿilmeyi'l-usûl ve'l-cedel* adıyla Âmidî'nin muhtasarını telhis etmiş ve bunun da özetini özetleyerek daha küçük bir hacme sahip olan *Muhtasarü'l-Müntehâ'yı* telif etmiştir. Eserin çok sayıda tahkik çalışması mevcuttur. Bu eserler arasında en çok tanınanı, Abdürrezzâk Afif'in 4 ciltlik tahkik ettiği eserdir.[23] Âmidî'nin *el İhkâm'*ını İbn Hacib (ö. 646/1248), İsmail Şirâzî (ö. 756/ ?), Adudüddin Îcî (ö. 759 / 1355) Adudüddin Îcî Taftazani (ö.792/1390) ve Cürcanî (ö. 816/1413) gibi âlimler ya şerh ya da özetlemişlerdir.[24]

4.1.3.2.***Ebkârü'l- Efkâr***

Bu eser felsefe ve kelamın en güzel ve nadir örneklerinden olup müteahhirin Eş'ârî kelamının önemli eserlerinden biridir. Söz konusu eser, Âmidî'den sonra kelamcıların çok sayıda başvuru yaptıkları bir eserdir.[25] Özellikle onun *Ebkaru'l-Efkâr* adlı eserinden faydalanmış olup söz konusu kelamcılar eserlerinde, Âmidî'nin ismine genellikle kendi eserlerinde atıfta bulunmuşlardır.[26]

Âmidî'nin Mısır'da bulunduğu sırada yazdığı bu eser, onun en geniş kelâm eseridir. Bu eserde, Adudüddin el-İcî (ö. 755/1355), Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) ve Sa'duddin Taftâzanî (ö. 792/1390) Âmidî'nin bu eserinde çok defa istifade etmişlerdir. Adı geçen âlimlerin eserlerinde Âmidî'nin ismine sık sık rastlamak mümkündür. Bu eserin yazma nüshası, başta ülkemizdeki kütüphaneler olmak üzere birçok kütüphanede bulunmaktadır. Söz konusu eser; Ahmed Muhammed el Mehdi'nin tahkikiyle 2002'de Kahire'de beş cilt ve Ahmet Ferid Mezidî'nin tahkikiyle de 2003'te

[22] Subkî, *Tabakât,* 8/307.
[23]Adsoy, Seyfuddin el-Âmidî'nin *Dekâiku'l-hakâik Fi'l-Mantık Adlı Eserinin Tercüme Tahkik ve Değerlendirmesi*, 5-6.
[24]Adsoy, *Seyfuddin Âmidî'nin Dakâiku'l- Hakâik adlı eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi,* 5-6; Yüksel, "Âmidî, 3/18–19.
[25] Subkî, *Tabakât*, 8/307; İbn Ebi Usaybia, *Uyûnü'l-enbâʾ fî tabakâti'l-etıbbâ,* 651.
[26] Adsoy, *Seyfuddin Âmidî'nin Dakâiku'l- hakâik adlı eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi,* 10; Yüksel, "Âmidî", 3/18–19.

Beyrut'ta üç cilt olarak basılmıştır. Âmidî, bu eserini, usûlü'd-din ile ilgili bütün meseleleri ihtiva edecek şekilde sekiz kural üzerine tertip etmiştir.[27]

Bu sekiz kural şunlardır:

1. Allah'ın varlığı ve sıfatlarıyla ilgili deliller

2. Nübüvvet bahsi

3. Bilgi ve türleri

4. İman bahsi

5. Ahiret ile ilgili hüküm

6. Mantıkta tanım ve akıl yürütme

7. Akıl yürütme (nazar) ve çeşitleridir

8. İsim ve hükümlerin iman ve küfür mahiyetini artırıp artırmayacağı ve ikinci büyük mezhep olan Şâfiîlik ile ilgili konulardır.[28]

4.1.3.3.Müntaha'su-Sû fi İlmi'l-Usûl

Eserin Âmidî'ye ait olduğunun kaynakların hepsinde belirtilmektedir. Âmidi'nin bu eseri tümüyle *el- İhkâm*'ın özetidir. Zaten eserin girişinde müellif öğrencilerin isteği üzerine el-İham'ın bir özeti olarak bu eseri telif ettiğini söylemektedir. Bölüm başlığı, hatta başlıkları el- İham ile aynıdır. Eser Mısır'da tarihsiz ve tek cilt halinde Ahmet Ferit Mizidi tahkikiyle 2003 yılında Beyrut'ta basılmıştır.[29]

[27]Yüksel,"Âmidî", 3/18–19; İbrahim Kâfî Dönmez, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Haziran 2022), 21/417-430.
[28] Hakan Coşar, *"Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Eserleri",* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8 (2), 2008, 167-198; Yüksel,"Âmidî", 3/18–19.
[29] Coşar, *"Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 167-198.

4.1.3.4.Keşfü't-Temvîhat fi Şerhi'l-İşarat ve't-Tenbihat

Âmidî, bu eseri Fahruddin Râzî'nin İbn Sînâ'nın *el-İşârât*'adlı eserine yazdığı şerhteki bazı yanlışlıkları göstermek için kaleme almıştır. Ahmed Ferid el-Mezitlî tarafından yapılan çalışma, 2013 yılında Daru'l-Kütübi'l-İlmiye yayınları arasındaki yerini almıştır. Aynı zamanda bu eserin yazma nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi Laleli kısmı 2519 numarada, bir nüshası da Carullah Efendi 1313 numarada bulunmaktadır.[30]

4.1.3.5.El-Mübîn fî Me'ânî Elfâzi'l-Mukemâ ve'l-Mütekellimîn

Âmidî'nin bu eseri, felsefe ve mantık ile ilgili terimleri açıklayan çok küçük hacimli bir kitaptır.[31]

4.1.3.6.Dekâiku'l- Hakâik

Normalde üç ciltlik bir eser olup sırasıyla, ilahiyat, tabi'iyyât ve mantık konularını tafsilatlı bir şekilde ele almaktadır. Ancak sadece üçüncü cildi mevcut olup yazma halindedir. İhsan b. Abdulgaffar, eserin bir nüshasının Kahire Yazmalar Enstitüsü'nde 68 demirbaş no'lu kayıtta mevcut olduğunu ifade eder.[32]

4.1.3.7.Rumûzü'l-Künûz

Bu eser de felsefe alanında yazılmış bir eserdir. Fakat muhtevasına bazı ilahiyat konuları ilave edilmiştir. Âmidî, bu eseri öğrencisi olan İbn Ebû Usaybia'ya (ö. 648/1267)okutmuştur.[33]

4.1.3.8.Dekâ'iku'l-Hakâ'ik fi'l-Mantık

Yapılan araştırmalar sonrasında, bu eser de araştırma sonrasında şu anki mevcut nüshasının Balıkesir İl Halk Kütüphanesinde, 268/8 nolu kayıtta olduğu tespit edilmiştir.

---

[30] İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l- enbâ fî tabakâti'l- etıbbâ',* 1/*651*.
[31] Subkî, *Tabakât,* 8/307.
[32] Ebü'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân,* thk. İhsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdr, 1990), 104–106.
[33] Mahmut Kaya, "İbn Ebu Useybia", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim Mart 2022) 19/443-445; Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, *Uyûnü'l- enbâ fî tabakâti'l- etıbbâ',* 651.

Bu eser, gerek yazıldığı zaman gerekse de yazılmaya başlaması itibariyle hem biçim hem içerik bakımından sağlam bir yapıya sahiptir.

Eserin sağlamlığı bütün eleştirilere rağmen muhtevasının gerekliliğinden kendisinden önce ortaya konulan zengin mirasa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Âmidî, söz konusu mirasın hakkını vermek için yıllarca süren bir eğitimin ardından, Fârâbî ve İbn Sînâ başta olmak üzere Gazzâlî ve Fahreddin er- Râzî gibi Müslüman bilginlerden de kadim medeniyetlerin bilgisinden de faydalanarak, eserin günün şartlarına uygun bir şekilde eserini ilim erbabının istifadesine sunmuştur.[34]

4.1.3.9.Kitabu'I-Cedel:

Bu eserin, şu anda bir yazma nüshasının, Paris Milli Kütüphanesinde, 5318 numarada kayıtlı, 39 sayfadan mevcut olduğu bildirilmektedir.[35]

4.1.3.10.El-Me'âhiz âle'r-Râzî

Âmidî bu eseri, Fahri Râzî'nin kelâm alanında telif ettiği *el-Metâlibü'l-âliye* adlı eserine tenkit içerikli bir çalışmasıdır.[36]

4.1.4. Mezhepteki Konum

Seyfüddîn el-Âmidî'nin genel olarak ilim sahasında en çok göze çarpan eserleri; kelam, felsefe, mantık ve fıkıh alanındadır. Son dönem usûle dair eserlerinden biri olan, mütekellim metodunun düşünce ekseninde oluşan, olgunlaşma açısından takdire şayan, hem çok değerli hem de fıkıh konusunda en önemli eserlerinden biri olan *el-İhkâm* adlı eserin müellifidir. Âmîdî, Şâfiî Mezhebine mensup fıkıh anlayışının önde gelen önemli temsilcilerinden biridir. O, kendi eseri olan *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserinde icmâ'nın oluşumunu, tahlilini yapmadan önce Kur'an ve Sünnete dayanarak daha sonra

[34] İbrahim Çapak, *Seyfuddîn Âmidî'nin Mantık Anlayışı Uluslararası Seyfuddîn Âmidî Sempozyumu Bildirileri*, 347-348.
[35] Yüksel, *"Âmidi", 3/*57-58
[36] Kaya, "*İbn Ebu Useybia*", 19/443-445; *Usaybia, Uyûnü'l-enbâ,* 651.

da sahabenin görüşlerini ele alıp tahlilini yaptıktan sonra kendi düşüncesinin ekseninde onu açık bir şekilde beyan eder.[37]

Âmidî, icmâ eden âlimlerin aynı asırda olma kuralını eleştirip o, da cumhur gibi icmâda aynı asırda olma şartının ve bir kuralın olmadığını ifade eder. Âmidî, Hz. Ali'nin zaman zaman Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e muhalefet ettiğini söyler. Âmidî, eğer icmâ şartları yerindeyse ve icmâ için herhangi bir engel yoksa icmâ'nın yapılmasının kaçınılmaz olduğunu söyler.

Âmidî'nin yaşadığı dönemi kaynaklarda incelediğimiz zaman bu dönem siyasi açıdan karışık ve çekişmeli bir dönemin olduğu görülmektedir. O, belli bir dönem sakin bir hayat sürdürse de genel itibariyle yaşamı siyasi sıkıntılarla ve hareketli bir şekilde geçmiştir. O, bu hareketliliği düşünce dünyasında da yaşamıştır. Gerek sahip olduğu düşüncelerden gerekse ilgilendiği ilimlerden dolayı emsallerine karşı sergilenen menfi tutum kendisine karşı da gösterilmiştir. Toplumu için zora talip olan Âmidî, bütün baskı ve dışlamalara rağmen, bir çıkış yolu bulma gayesiyle sürekli yeni bir kapı aralamaya çalışmıştır.

Bu amaç doğrultusunda felsefe, hilaf ilmi, mantık, cedel, hikmet, usul-i fıkıh ve kelâm ile meşgul olmuştur. Problemleri çözmede ortaya koyduğu metot bakımından, onun döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri olduğu hususunda, kendisinden bahseden bütün eserler ittifak halindedir.[38]Âmidi'nin yaşadığı çağ çok sıkıntılı ve çalkantılı bir süreçtir. O, bu sıkıntılı ve baskılara hiçbir zaman, ilim yolundan ve ilmi araştırmasında ara vermedi. Bu çalışmalarıyla ilmin zirvesinde olan Âmidî gerek hadis, fıkıh, kelam ve hilaf ilmi gibi İslami ilimlerle beraber, mantık, felsefe, cedel ve münazara gibi âkili ilimleride birleştirerek ilmin zirvesine yerleşmiştir. Fakat bukadar ilimle meşgul olmasına rağmen ve bu kadar eser vermesine rağmen yinede kendi

[37] Coşar, *"Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı"*, 167-198; Sübkî*, Tabakât*. 8/306.
[38] Ebü'l-'Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî, *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etıbbâ,* thk. Nizâr Rızâ, (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1965), 650; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, 651; Âmidî, *el-İhkâm,* 3/27.

zamanındaki siyasi çalkantılardan kurtulamamıştır.[39] İbn Abdüsselâm (ö. 577/1181-578/1182) onun hakkında şöyle diyor: ‘‘Âmidî’den daha iyi ilim kurallarını bilen ve ondan daha güzel ders anlatan birini işitmedim.” Demiştir. Fahreddin er- Râzî’ye ait *Vâsît* adlı kitabı anlatınca eğer bir cümlenin yerini değiştirmek isterse o anlama gelen en yakın bir cümleyle değiştirir.[40]

Ondan sonra Hanbelî büyük âlimlerden biri olan Bağdat’ta Ebu’l-Feth İbnü’l – Mennî’den (ö. 583/1187) başta fıkıh usulü, fıkıh, cedel ve münazara ilimlerini tedris etmiştir. İbnü’l- Mennî, Memuniyye medresesinde ders veren fıkıh ilmiyle meşhur bir âlimdir. Âmidî, hadisçilerin ileri gelenlerden biri olan aynı zaman da onun hadis hocası olan Ebu’l-Feth b. Şâtil’den (ö.583/1187) hadis dersi aldı. Fakat her nedense onun hayatında, bu iki hocası ve kaynaklarda ismi geçmeyen diğer hocalar üzerinde daha çok etkili olmuştur. İbn Fadlan (ö. 517/1123) büyük bir Şâfii âlimi olan İbn Fadla’dan fıkıh usulü, cedel, hilaf ve münazara ilimlerinden ders halkalarına katılarak ilimden derinleşti. Kaynaklarda Âmîdî’nin hocası olan İbn Fadlan, Âmîdî üzernde iki etkisi söylene bilir: Birincisi, onun mantığa, aklî ve felsefi ilim ve düşüncelere yönlenmesini etkilemiştir. İkincisi ise, Hanbeli mezhebinden Şâfîi mezhebine geçmesinden etkili olmasıdır.[41]

4.2. Tarihsel Süreçte İcmâ

2.1 İslam’ın şûrayı emretmesi ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) bizzat bu prensibi titizlikle önemsemesinin yanında sahâbeye şûra ve istişare düşüncesini kazandırmış olmasıdır. İcmâ’nın temel kaynaklar arasında yer almasını sağlamıştır. Bunun dışında İslâm’ın âlimlere uymayı emretmesi ve dolayısıyla tüm ilim adamlarının bir konu üzerinde birleşmeleri halinde buna uyma zorunluluğunun öncelikle doğmuş olacağı şeklindeki mantıki çıkarımıdır. Müslüman, cemaatinden ayrılmama ve birlik prensibi ile

[39] İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü’l-enbâ*, 651; Âmidî, *el-İhkâm,* 3/27; Yüksel, “Âmidî” 3/57-58; Ömer Faruk Atan, *Usul-i Fıkıhta Nesih,* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 4.
[40] Coşar, *“Seyfeddin Âmidî’nin Hayatı”*, 167-198; Sübkî*, Tabakât*. 8/306.
[41] Sübkî, *Tabakât,*8/306; Âmidî, *el-İhkâm,* 1/11-12; İbn Hallikân; *el-İber fi haberi men ğaber*, 2/210.

ilgili naslar, sahabenin ittifakının bağlayıcı sayılması, örf ve adet dâhil olmak üzere selefin otoritesi de icmânın fikri temelleri içinde mevcuttur.[42]

Hz. Peygamber'in; ''*Benim ümmetim hata üzerinde birleşmezler*'' [43]''*Allah ümmetimi dalâlet üzerine toplamaz*.'' [44] ''*Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir*.''[45] Bu ve buna benzer hadisler icmâyı işaret etmektedir.

4.2.1. Sahabe ve Tabiîn Dönemi İcmâ Faaliyetleri

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra, sahabenin karşılaştığı yeni meselelerin çözümü için karşıların da iki seçenek vardı: Kur'an'ı ve Peygamber'in sünnetini anlama ve yorumlama suretiyle sonuçlara ulaşma çabası göstermektir. "İçtihat" adı verilen bu faaliyeti Resul-i Ekrem (s.a.s.) kendi hayatında özendirmiş ve onların bu melekeyi kazanmalarına imkân sağlamıştır.[46]

Sahabenin içtihat yöntemi; Kur'an ve sünnet birikimine, beşerî donanıma (rey-içtihadı) ve istişare temeline dayanıyordu. İlk sahabe kuşağının zihnindeki Kur'an kavramı farklıydı. Onların zihninde sonradan oluşan türden bir Mushaf kavramı yoktu. Yaşadıkları tecrübe, şahit oldukları Peygamber ve buna yön veren bir vahiy vardı.

Bu, olmuş bitmiş bir tarih ve rolleri dağıtılmış bir senaryo değildi. Dolayısıyla onlar için Kur'an bir metinden ziyade yaşanmış canlı bir tecrübe demektir. Bu tecrübe, sünnetle iç içe bir yapı arz etmekteydi. Sünnetin doğasına dair sonraki kuşakların zihinlerinde oluşan türden bir kapalılık mevcut değildi. Bu anlayış, onların yolunu aydınlatan bir işlev görmüştür.[47]

Sahabe, gündemdeki konu hakkında Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetinde bulunup veya bulunmadığını tespit etmeye çalışıyordu. İlk halifeden itibaren yönetim ve yargı

[42] Dönmez,"İcmâ", 21/417-431; İbn Hallikân; *el-İber fi haberi men ğaber*, 2/210.
[43] İbn Mace, "*Fiten",* 1.
[44] Ebû ʿAbdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce,* thk. Şuʿayb elʾArnaʾût (b.y: Dârue"-r-Risâleti"l-ʿÂlemiyye, 2009), "*Fiten",* 8.
[45] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, el-Müsned, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Darü'l-Hadîs, 1416/1995), 2/112, 1236, 1/379.
[46] Dönmez, "İcmâ", 21/418;
[47] Bilal Aybakan, "Şâfiî mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı* İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38/233-247; Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, 47.

mevkiinde bulunanlarla dinî bir meselede fetvasına başvurulan kişiler öncelikle, hükme bağlanacak meseleye dair sünnetin bulunup bulunmadığını araştırıyorlardı. Bir meselede Rasûlullah'ın (s.a.s) birden fazla hadisi veya yoruma açık söz ve uygulaması varsa bunlar arasında içtihadı etkileyen faktörlere göre tercihe şayan buldukları çözümleri öneriyor ve uygulayıp hayatlarına geçiriyorlardı.[48]

Diğer taraftan, sosyal düzen kurallarının işletilmesinde gerek kolaylık gerekse güven sağlamak açısından istikrar önemli bir unsur olduğu için sahabe döneminden itibaren önceki tatbikata özel bir önem atfedilmiştir. Gerek idarî ve kaza-î kararların yanı sıra iftâ faaliyeti esnasında da ele alınan meseleye dair geçmiş uygulamaların bulunup bulunmadığına dikkat edilmesi öncelikli bir önem taşımıştır.[49]

Eski uygulamalar arasında üzerinde herkesin ittifak ettiği hususların bilinmesi, toplumda birliğin sağlanması yönünde iyi bir imkân sunmaktaydı. Fıkhî hükümler arasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tatbikatına en fazla ev sahipliği yapmış olan Medine'nin sonraki dönemlerde özel bir konuma kazanması ve buradaki uygulamaların hem sünneti ve sünnete aykırı olmamayı tespit etmektir. Hem de İslam'ın ilk nesillerine ait tatbikatı gösterme bakımından öncelikli bir prensip olması gerektiği düşünceside bu sürecin doğal sonuçlarından biridir.[50]

Tabiîn kuşağı, sahabeden miras olarak aldığı geleneğe sadık kalır ve devraldığı dini bilgilere kendileri de ekleme yaparak sonraki kuşağa iletirler. Kur'an; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, sahabenin görüşlerini ve onların işleyecekleri malzemeyi oluşturmaktaydı. Bu yolda onlar da öncekiler gibi Kur'an ve sünneti anlama ve kendi düşünce ekseninde yorumla gayretine girdiler. Elinde yetiştikleri sahabenin anlama gayretine şahit oldular. Onların bu eksendeki gayretlerini takdir ettiler. Sahabeye nispetle tabiîn karşılaştığı problem ise sünnetin tespitiydi. Onlara göre sünnet problem çözümünde hükmün sünnet olup olmadığı tespit açısından zordu. Zira sahabe o konunun nerede, ne zaman ve hangi şartlar altında söylendiğini tahmin ettiği için

[48]Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, 47; Dönmez,"Îcmâ" 21/417-431.
[49] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/265-267; Dönmez, "İcmâ," 21/417-431.
[50] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/268-271; Dönmez, "*İcmâ*", 21/417-431.

muhtemel kaynağını da az çok tahmin edebiliyordu. Bu durumu tabiîn için söylemek çok zordur.[51]

Tabiîndan birisi, merak ettiği bir konuda veya günlük hayatta karşılaştığı bir fıkhi mesele ya da bir problemin çözümünde sünnette bulunup bulunmadığı ancak hayatta olan sahabeden öğrenme imkânına sahipti. Sahabenin de gerek savaş olsun gerek ölüm olsun giderek sayılarının azalması da bu kaynakta azalmaya sebep oluyordu. Tabiîn kuşağı, sahabeye tanık olduğu için o hükmün sünnetin ürünü olup olmadığı merak ediyor ve sahabelere soruyordu. Aynı şekilde tabiîn kuşağı gerek sünnetle beraber gerekse sahabe içtihatlarından da istifade etmişler. Daha doğrusu, onların işleyeceği malzeme daha kabarık bir hal olarak meydana geliyordu. Çünkü onlar ek olarak sahabenin Kitap ve Sünnet bakış açıların yanında bilgi ve birikimlerinin de mirasçısı konumundaydılar.

Özellikle sahabenin, bir konu hakkındaki fikir birliği varsa bunun dışına çıkmamaya özen gösterirlerdi. Genel bir bakış açısıyla baktığımız zaman her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra sahabe, zaman zaman icmâyı kullanmış olsalar da tabiîn, icmây'ı kullanma ve faaliyete geçiren ilk nesildir diyebiliriz. Çünkü onların icmâya çok ihtiyacı vardı. Bundan dolayı, sahabenin ittifak ettikleri konu, karar ve fetvaları icmânın ilk temelini atmış oluyordu.[52]

Sonuç olarak tabiîn neslinin ilmi formasyonu Kur'an, sünnet ve sahabenin içtihat faaliyetlerine şahitlik gibi unsurlardan meydana gelir. Tabiîn, sahabenin ittifak ettikleri konulara icmâ, ihtilaf ettikleri konulara ise sahabe kavli olarak kabul etmişler ve bir sonraki kuşaklara da böyle aktarmışlar. Nasların kapsamına katma imkânı bulmayan

[51] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/264-266; Dönmez, "İcmâ", 21/417-431..
[52] Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Darü'l-Marife, 1957), 2/29; Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ,* 69-70; Âmidî, *el- İhkâm*, 1/264-266; Dönmez, "İcmâ", 21/418.

yeni nesil ise sahabenin takip ettiği rey- içtihat sistemini devreye günümüze kadar devam etmişlerdir.[53]

4.2.2. Sahabe Döneminde Bazı İcmâ Örnekleri

İcmâ kaynağını incelediğimiz zaman, özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile de devam etmiştir. Çünkü o dönemde icmâya iştirak eden fakih sahabelerin kim olduğu zaten malum idi. Onların geneli ya aynı şehirde ya da aynı bölgede yaşadıkları zaten biliniryordu. Bu da onların istedikleri zaman toplanmalarında herhangi bir engel yoktu.[54]

Nitekim bu halifeler döneminde pek çok problem fakih olan sahabeler tarafından icmâ ile çözüm buluyordu. Örneğin, Hz. Peygamber vefatından sonra İslam'ın ilk halifesi olan;

a-Hz. Ebu Bekir'in Beni Saide Çardağın da halife seçilmesi

b- Kur'an'ın Mushaf haline getirilmesi

c- Zekât vermeyenlerle savaşılması

d- Nineye altı da bir (1/6) miras hakkı verilmesi gibi örnekleri saya biliriz.[55]

Hz**.** Ömer döneminde;

a-Müellefe-i kulûb'e ayrılan zekât fonunun askıya alınması

b-Müslümanların Ehl-i Kitap ile evliliklerin askıya alınması

c-Ganimetlerden elde edilen arazilerin cizye karşılığında sahiplerine verilmesi.

Hz. Osman döneminde Mushaf halinde olan Kur'an-ı Kerim'in çoğaltması, üzerine icmâ olan konulardır. Bu dönemde icmâ fikrinin doğması ve devam etmesi tabii bir durumdur. Tabi ki Hz. Osman ve sonrası icmâ meydana gelmesi daha çok

---

[53] Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ,* 47; Türkî*, Esbâbu İhtilâfi'l- Fukahâ*, 102; Âmidî, *el-İhkam,* 1/264-266.
[54] İbn Mâce, "*Mukaddime*", 11.
[55] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/111; Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, 47; Türkî*, Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*, 102; Âmidî, *el- İhkâm,* 1/264-266.

zorlaşmıştır**.** Dolayısıyla İslam topraklarının büyümesi ve İslam âlimlerinin uzak belde, bölgelere gitmeleri ve bir araya gelip icmâ yapılmasını imkânsız hale getirmiştir. Yukarıdaki konuya isnaden bu dönemin değişmesi sonucu icmâ tanımının onlara geçerlilikle uyuşmadığından olacak ki icmâyı Mutezile, Şia ve Hariciler kabul etmemişlerdir.[56]

Onlar gerekçelerini de şöyle açıklıyorlar: İcmâ istinbattan (hüküm çıkartmak) müçtehidin o konu hakkındaki görüşünün kesinlikle bilinmesi gerekiyor. Günümüz toplumlarında şartlar değiştiğinden dolayı onlar icmânın mümkün olmadığı düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Bu ekollere göre bir konu naslarda sübût ve delalet açısında kat'i ise başka bir delili araştırıp bakmaya gerek yoktur.[57]

Nitekim mezheplere ait fıkıh kitaplarında yer alan ve ''bu hüküm icmâ ile sabittir.''[58] Şeklinde ki ifade ya müçtehitlerin çoğunluğun görüşüdür ya da o mezhebe ait âlimlerin görüş birliğidir. Şiâya göre Sünnî ekolünün icmâ biçimini etkileyen ve meydana getirmesine sebep olan en büyük etken siyasi gücün otoritesidir.[59]

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir'i kendi yerine imamlık yapmasını istemesi ve kendisi Hz. Ebu Bekir'in arkasından namaz kılması büyük bir etkedir. Bu da Şiâya göre Hz. Ebu Bekir'in halifeliği konusunda bir meşrutiyet kazandırmak için icmâ delilini ortaya attıklarını iddia ederler. Yine onlara göre Hz. Ebu Bekir'in halife seçildiği zaman ümmetin icmâ varlığından hareket ettiklerini, icmâ kavramının bu iddia neticesinden sonra meydana geldiğini söylemişlerdir.[60]

Onlar icmâya dair Kur'an ve Sünnette geçen buna dair delillerin, Sünnî âlimlerin bu iddiasını ispat etmekten uzak olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle icmâ, bizzat delil olmayıp delili ortaya çıkaran bir vasıtadır. Günümüzde haberleşme ve iletişim

---

[56] Âmidi, *el-İhkâm*, 1/115; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-gayb* (B.y., Darü'n-Neşr, t.y.), 1/543.

[57] Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Darü İhya'i Türasi'lArabî) Âmidi, *el-İhkâm*, 1/265; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Lümaʿ fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 31.

[58] Âmidî, *el- İhkam,* 1/260-263.

[59] Âmidî, *el- İhkâm,* 1/264-266.

[60] Âmidî, *el- İhkâm,* 1/265-266.

vasıtaların çok yaygın olduğundan, ilmi toplantı ve çalışmalardan haberdar olma imkânın çoğalması sebebiyle icmânın daha rahat bir şekilde meydana gelebileceğini yani tespitinin kolaylaştığını ileri süren hukukçular da vardır.[61]

4.2.3. Sahabe ve Tabiîn İttifakı ve İhtilafları

Sahabeler ya da aynı asırda yaşayan tabiîn bir konu hakkında ihtilaf ederse ihtilaftan sonra o konu hakkında karar kılınmışsa ve her iki görüş üzerine ittifak edilir ya da onu engelleyecek bir hüküm yoksa o zaman başka bir görüş hakkında da ihtilaf etmişlerse aynı asırda olanlara itibar edilir. O zaman da sahabenin icmâsı geçerli olacaktır.

Aynı asırda olanlara itibar etmeyenler ise ihtilaf etmişlerdir. Onlardan da bazıları bir şartla bunun uygun olduğunu belirtmişlrdir. Onların dayanağının ittifak ettikleri kıyasın ve içtihadın zıddı olan kesin bir delilin olmamasıdır.

Âlimlerden bir kısmı bunu kesin olarak yasaklamışlar. Çünkü hiçbir şekilde onların görüşleri üzerine icmâ'nın gerçekleşmeyeceğini ifade etmişledir. Zira âlimler arasında tercih edilen görüş budur."Genel görüşe göre aramızda ümmetin bir hüküm üzerinde ittifakı olsa bile o delilin dayanağı ister zann-i ister kat'i olsun öyle kesin bir hüccet olacak ki o icmâ hükmüne karşı herhangi bir muhalefet olmaması gerekir".[62]

Daha önceki konuda açıkladığımız üzere kesin olarak onlar ümmetin görüşlerinin aksine bir meselede karar kılmşlarsa iki görüş üzerine bina edilir. Onlara göre icmâ geçerlidir. Şayet her iki görüşten birini almak gerekirse o zaman icmâ iki görüşten birinin üzerine bina edilecektir. Bu hükümden sonra daha önce temas ettiğimiz üzere bu icmâ'nın hükmünün iptali gereklidir.

Âmidî, eğer tüm sahabeler ve herhangi bir asırda olanlar bir hüküm üzerinde ittifak ederlerse onlara tek bir kişi de muhalefet ederse o kişinin çıkardığı hükmü geri kalan ümmetin izhar etmesinde herhangi bir engel yoktur. Buna rağmen o bu hükmün

[61] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/265-269.
[62]Âmidî, *el- İhkâm*, 1/265-269.

doğruluğunu açığa çıkartırsa bu hükümden biri ondan kabul edilemez. O zaman da onu o hükümden açık olan delille engellemiş oluruz. Âlimlerin geneli de bu görüşü kabul ederler. Bundan dolayı icmâ da muhalefet olduğu için o hükmü geçersizdir. Eğer biz onunla amel etmekten alıkoymasak o zaman da ittifaktan sonra meydana gelen ihtilaf gibi olur.[63]

Büyük çoğunluğa göre bir konuda sahabeden muhalefet varsa dört büyük mezhebin yaptığı icmâ geçersizdir. Ahmet bin Hanbel ve Hanefî mezhebine mensup olan Ebu Hazım'ın rivayetlerine göre bu tür icmâ geçerlidir. Aynı şekilde dediğimiz gibi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e yani onlara karşı yapılan icmânın geçersiz olduğudur. Ama bir kısımı âlimler için ise ikisinin yaptığı icmânın geçerli olduğu kanaati hâkimdir.[64]

Dört mezhep imamının icmâsının gerçekleşeceğinin: *Hz. Peygamber'in "Sünnetime uyun ve benden sonra gelen Raşit Hulefa'nın sünnetine azı dişleriyle uyun" sözleridir*.[65] O zaman peygamberin sünnetine uymak nasıl gerekir ise onların sünnetine uymak da gereklidir. Peygamberin sünnetine muhalefet edenlere nasıl itibar edilmezse onlara muhalefet eden kişilerin de muhalefetine itibar edilmez.

Yine diğer bir delil ise şeyhaynın (Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer)'in yaptıkları icmâ'nın geçerli olduğudur. Hz. Peygamber ''*Benden sonra gelen Ebubekir ve Ömer'e uyun'' demiştir*.[66] Bu uygulama bütün Raşit halifeler için geçerlidir. Burada sadece ilk dört halifeye indirgemek, onlara has olduğunu söylemek, farklı düşünceler meydana getirir. Bu da sıkıntıya yol açar. Hz. Peygamberin şu hadisi bize bu konuda büyük bir örnek teşkil etmektedir:"*Ümmetim içinde Ashabım, yıldızlara benzer. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz*." [67]

---

[63] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/362-363.
[64] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/327.
[65] İbn Mâce, "*Mukaddime*", 6; Suleymân b. el-Eşʿas es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn ʿAbdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.). 5; Tirmizî "İlim", 16.
[66] Muhammed Hamidullah, "Halife Hz. Ömer Devrinde Adli Teşkilat" (trc. Fahrettin Atar), İlim ve Sanat, 4/23, İstanbul 1989, 45-53.
[67] Beyhakî, *el-Medhal,* 164; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab mine'l-Müsned*, 2/30, no: 781.

Fukahanın iki görüş üzerine ittifak etmesi bu da içtihat yapılmasının bir delil ve iznidir. Üçüncü görüş ise o da içtihat için yenidir, bu da caizdir. Onlar herhangi bir meseleden kendilerini iki delille delillendirmişlerdir. O zaman tabiîn için kendilerini üçüncü delille delillendirmektir. Bu da tabii ki üçüncü görüş için geçerlidir.[68]

Üçüncüsü: Âlimler, şöyle demişlerdir: Üçüncü görüşün delilin ispatı ve gerçekleşmesi ümmet açısından inkâr edilemez. Bundan dolayıdır ki sahabeler karı-koca ve anne-baba hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbâs bu konuda şöyle demiştir: "*Farz olan mirastan ve kocadan sonra anneye miras hakkı 3/1'dir*". Diğer âlimler ise: "*Mirasta farz olan karı ve kocadan sonra kalan 3/1 annenindir*". Mevcut rivayetlere göre tabiîn üçüncü görüşü kabul etmişlerdir. İbn Siri'n ise İbn Abbâs'la aynı görüştedir. Fakat diğer tabiîn âlimleri bunların tam aksine hüküm vermişlerdir.[69]

Bundan dolayıdır ki sahabeler şu söze ihtilaf etmişlerdir: Söze: "*Sen benim üzerimde haramsın."* Bu da altı kısım üzerindedir; Tabiînlerden olan Mesruk, bu hükme hiçbir şey bağlanmaz fikrini ortaya atmıştır.

Birinci şüphenin cevabı:

Bu da gösteriyor ki onlardan veya diğerlerinden içtihada katılmalarını birincisi kabul ediyoruz. İkincisini ise kabul etmiyoruz. Bizim kesinleştirdiğimiz kadarıyla: İkinci görüşe göre: Onların bir delil üzerine ittifak etmeleri diğer delili engellemek anlamına gelmez. Bununla beraber onların bir hüküm üzerine ittifak etmeleri bu da ihtilaftan dolayı ona benzer bir hükmün meydana çıkmasını gerektirir. Bundan dolayı da o hükümler arasında ayrılık söz konusudur**.**

Üçüncüsü**:** Fakat karı-kocayla ve anne-baba meselesi bu iki fırkanın da üzerinde ittifak ettiği hükümlerden değildir. Belki de İbn Siri'n ve onun dışından ki tabiînlerden olanların dediği gibi icmâda ihtilaf olmamasıdır. Belki de bu görüşte her mezhep ve mezhebin mensubu hüküm üzerine karar kılımştır. Burada iki kısım ittifak ettikleri için bu da bir savunmadır. Bu da faydalı değildir. Bu da tüm sahabelerin sözü iki görüş

[68] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/353-354.
[69] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/353-354.

üzerine sabit olmayacaktır. Belki de bir kısmının ya da tüm sahabelerin sözü üzerinde karar verdiği bir hüküm olur. [70]

Eğer birinci hüküm olursa o zaman da icmâda muhalefet olmayacaktır. Belki de bir kısmının muhalefeti için tek kişi olacaktır.

Eğer ikincisi görüşü kabul edersek o zaman da onların ittifak ettiğinde muhalefet etmişlerdir. Bu da iki görüş üzerinde ya da bunlardan sonraki görüşler üzerine hüküm olacaktır.

Eğer birinci olursa o zaman da o icmâ ehlinin yaptığı icmâ geçerli olur. Kesin olarak onların ittifak ettiği hüküm üzerine diğerleri ise iki görüş üzerine muhalefet etmişler. Bu da icmâyı çiğnemek ya da yok saymak anlamına gelmemektedir. Şayet bu hükümlerden sonra yeni bir görüş ortaya konulursa bu reddedilir. Naklin yokluğunun inkârı kendi nefsinde de yok olma anlamına gelmez. Buna istinaden (sen benim üzerimde haramsın) meselemizin cevabı da budur.[71]

4.2.4. Genel Hatlarıyla Sahabe ve Tabiînde İcmâ

Fukaha genel olarak icmâ hakkındaki görüşlerini ifade ederken icmâ'nın ihtiyaç duyulan bir delil olarak kullanıldığınn, sahabeye has bir uygulama olmadığının defalarca altını çizmişlerdir. Çünkü icmânın her asırda ihtiyaç duyulan bir şer'î kaynağı olduğunu vurgulamışlardır. Fakat Zâhîriler mezhebinin kurucusu Davut b. Ali (ö.133/750), Şiâ ve Ahmet b. Hanbel'den de gelen iki rivayete göre icmâ delili sadece sahabeye has bir uygulamadır.[72]

Birinci görüşe göre, icmâ'nın delil olduğuna dair biraz önce temas ettiğimiz gibi Kitap, Sünnet ve akıldır. Her bir icmânın kendi döneminin diğer dönemlerden bir farkı olmadığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde sahabenin de kendine has icmâsının olması her asrın da kendine has bir icmâ'sının olduğunun bir kanıtıdır. [73]

---

[70] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/353-354.
[71] Âmidî, *el-İhkam,1/*354-355.
[72] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/354-355.
[73] Âmidî, *el- İhkâm,1/354-355.*

İcmâ'nın delil oluşu bakımından biraz önce zikrettiğimiz ayet ve görüşlerle ilgili olarak bu iki ayetide delil gösterebiliriz: Allah: "*Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*[74] *İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıktan uzak bir ümmet yaptık*. "[75]

Bu iki ayetin hitabı Hz. Peygamber döneminde de mevcuttur. O zaman onun dönemi dışında diğer dönemlerde kimseyi kapsamaz diyemeyiz. Çünkü ayetin hükmü yine de devam etmektedir. Allah'ın, müminlerin yolundan başkaşka bir yol izleyen kimse, bu delalet peygamber zamanında yaşayan sadece temiz olan ümmeti kapsayan sahabeler için geçerlidir demek çok da isabetli olmaz. Tâbiîn ise aynı şekilde eğer bir hüküm üzerinde icmâ ederlerse bu icmâ bir kısım müminleri değil tüm ümmeti kapsamaktadır.

Belki de zorunluluktan dolayı onlardan önceki müminleri kapsamamaktadır. Yine aynı şekilde eğer sahabeden bir kişi bir konu hakkında karar verirse tâbiîn ise o konu hakkında ittifak edip o sahabeye ihtilaf ederse o icmâ geçersiz olup devre dışı kalır. Eğer o sahabe vefat ederse o zaman ümmet ve mümin yetkinliği kalmaz. Fakat bu da çok isabetli bir görüş değildir.

Eğer tâbiîn bütün ümmeti ve bütün müminleri temsil etmiyorsa tâbiînin ittifak ettiği konular hakkında bütün ümmeti ve bütün müminleri temsil etmediği için o zaman onların söylediği şey delil teşkil etmez. Yani bağlayıcı değildir. Âmidîy'e göre, ister o konu bulunsun iste bulunmasın tâbıînin muhalefeti ne tüm ümmeti ne de tüm müminleri temsil eder. Bu da geçerli olmadığı anlamına gelir.

Buradaki ayet ve rivayetlerin delaletinden anlaşıldığı üzere icmânın sahabeden sonra da delil olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu nedenlerden dolayı icmânın varlığını, yokluğunu ve açıklamasını Âmidîy'e göre altı maddede analiz edebiliriz.[76]

---

[74] Âl-i İmran, 3/110.
[75] Bakara, 2/143.
[76] Âmidî, *el- İhkâm,* 1/311-312.

1-Âmidî göre tâbiînin icmâsı için delil gereklidir. Bu delilin ya nass ya icmâ ya da kıyas olması gerekir. Eğer icmâ daha önce olan bir şey ise o zaman tâbiînin icmâasını değil sahabenin icmâsını ele almamız gerekir.

acağız tâbiînin icmâsını değil. Eğer kıyas olursa o zaman icmânın dayanağı için, tüm tâbîin nesli arasında bir ittifak olması gereklidir. Bu da uygun olmaz. Çünkü aralarında ihtilaf olduğu için bu da mümkün değildir.

Şayet ortada bir nass mevcutsa o zaman zorunlu olarak sahabelerin âlim olma zorunluğudan ötürü artık tâbiîni tanımamıza gerek yoktur. Zira sahabeyi tanınmanın yolu tâbiîni tanımaktan geçtiği içindir. Şayet bu delil olursa o zaman hüküm konusunda da bize dayanak olması gereklidir. Bu durum da sahabenin bir konu hakkında düşündüklerini ve ittifak ettiklerini terk etmek ve ihmal etmek gerekir. Bu durum da uygun değildir.

2.Âmidî**y'e** göre burada asıl mesele Hz. Peygamber'i tasdik eden ve mucizesine şahit olan sahabe, hata ve yalan söyleme ihtimali olmayan kişilerdir. Çünkü Hz. Peygamber sahabe hakkında şöyle buyurmuştur.''*Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız uyun hidayeti bulursunuz.''*.[77]

Aynı şekilde başka bir rivayete ise *Hz. Peygamber: "Benim ve raşit halifelerimin sünnetine sımsıkı sarılın."*[78] *Hz. Peygamber, "son dönemdeki insanların durumu hakkında, ''yalanın ifşa olduğu, adam Müslüman olarak sabah kâfir olarak geceler, onlardan bir kişi de bilmeden yalan söyler, şahit olmamasına rağmen şahitlik yapar,'' buyurmuştur".*[79] Bu ve benzeri birçok rivayet sahabe hakkında mevcuttur. Bu sebeplerden dolayıdır ki icmânın sahabe dışında yapılması esas alınmıştır.

3**.** Âmidî**,** icmâ'nın zorunluluğu ancak ehl-i hal ve'l-akıl kişilerden biri olması ve onları tanımasıdır. Bu durumda ancak sahabe hakkında düşünülebilir. Çünkü ehl-i hal ve'l-akıl onlardır. Onlar bu şekilde tanınmış kişilerdir. Ama tâbiîn ve onlardan sonrakiler

[77] *Beyhakî, el-Medhal, 164.*
[78] Ebu Davud, *Fiten,*2; *Tirmizî, Fiten***,** 33.
[79] Ebu Davud, *Fiten,* 2; *Tirmizî, Fiten***,** 33.

öyle değildirler. Çünkü sahabe, tabiîn ve sonraki dönemlerde fazla oldukları için farklı ve uzak şehirlere dağılmışlardır.

4. Âmidî**ye** göre başka bir sebep ise sahabenin yaptığı icmâ geçerlidir. Fakat her konu üzerinde icmâ ve kesin nas yoktur. Zaten öyle olmasaydı sahabenin bu konuda terk ve ihmal etmesi mümkün değildir. O zaman sahabenin icmâ yaptığı konularda içtihat yapmak caizdir. Eğer tâbiîn bir konu hakkında icmâ yaparlarsa ve bu durumda biz başkalarının içtihadını engellersek, o zaman sahabenin uyguladığı icmâyı ve kanunlarını çiğnemiş oluruz. Fakat eğer müsamaha gösterirsek o zaman da kabul edilen tâbiînîn icmâsı da delil teşkil etmez.

5. Âmidî, eğer icmâ yapan ümmetten biri orda hazır değilse her ne kadar o mesele hakkında olumlu veya olumsuz söz söylemese de o konu hakkında icmâ onunla gerçekleşmez. Ama eğer o icmâ yapan toplulukta hazırsa o mesele hakkında söz sahibi olacaktır. Aynı şekilde tâbiînden önce vefat eden sahabeler de bu konumdadırlar.

6**.** Amidî, eğer sahabeden bir kişi bile ihtilaf ederse ondan sonraki tâbiîn icmâsı geçersizdir. Eğer ihtilaf hakkında bir nakil yoksa yine de tâbiînin icmâsı geçersizdir. Çünkü bu konu hakkında daha önce biri ihtilaf etmiş olabilir ve onu da kimse nakletmemiştir. Eğer burada ihtimaller devreye giriyorsa o zaman yapılan icmâ kaynak açısından kesin ve bağlayıcı değildir.[80]

4.3. Belli Başlı Âlimlerin İcmâ İle İlgili Görüşleri

4.4.1. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) Görüşü

İmam Şâfiî fıkıh usulü alanında, ilk kitap yazan ve icmâ konusuna ilk defa kitabında yer veren âlimdir.[81] İmam Şâfiî'ye Allah'ın dininde hüccet nedir diye soran kişilere o şöyle cevap vermiştir; Allah'ın kitabı, Peygamberin sünneti ve ümmettin ittifak ettiği konulardır.[82] Burada İmam Şâfiî, ümmetin ittifakının bir delil olacağını dile

[80] Âmidî, *el-İhkâm*, 312-313.
[81] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle,* thk. Ahmet Muhammed Şakir (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1939, 139; Âmidî, *el-İhkâm,* 3/127-142.
[82] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l- Kur'an*, thk Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebetü'l- Hâncî, Kahire: t.y. 1/39.

getirerek, icmânın tarifi üzerinde durmamış, sadece icmânın teşrî'i delillerinden biri olduğunu, ispat yöntemiyle sadece bazı delillere temas ederek iktifa etmiştir. Şâfiî'nin bu söyleminden hareket edersek, icmânın oluşumunda ümmet kapsamına giren; bidatçı, fasıklar, deliler, çocuklar ve cahiller gibi Müslüman diyebileceğimiz bunların hepsinin ittifakının şart olduğu tabi ki söylenemez.[83]

Her ne kadar İmam Şâfiî, icmâ tanımında bir sınırlamaya temas etmemişse de ondan sonraki âlimler ihtiyaç duyulan konularda, fakih âlimlerin bunu belli şart ve kurallar çerçevesinde bağladığını görmekteyiz.[84]

Burada İmam Şâfiî icmânın ana hatlarıyla değil de sadece o dönemde elzem olan icmânın tespitini yapmış ve geriye kalan şart ve kurallara değinmeyerek bir sonraki nesle bırakmış ya da o dönemde gerek duymayarak temas etmemiştir.[85]

4.4.2. Ahmet b. Hanbel'in (ö. 242/855) Görüşü

Ahmed b. Hanbel'în oğlu Ahmed, Ahmed b. Hanbel'în İcmâ hakında; ''Kim icmâ iddiasında bulunursa o yalan söylemiştir."[86] Şeklinde icmânın imkânsızlığını çağrıştıran bir cümle sarfettiğini bize aktarır. Bazı usulcüler ise Ahmed b. Hanbelin burada kast ettiği sahabe dönemindeki icmânın olmadığı sonraki dönemin kuşaklarının icmâsıyla ilgili olduğunu söylemiştir.[87]

Bir kısmı ise Ahmed b. Hanbelin icmâyı reddetmediğini, sadece icmâ hakkında gelişi güzel istediği gibi bir şeyler söylememesi gerektiğini ve burada sadece bir hassasiyetini ortaya koymak istediğini söylemiştir. Ahmet b. Hanbel'in icmâyı reddetmediğine dair delillerden biri de, genellikle Hanbelî usûlcülerden icmâyı sadece

---

[83] İmam Şâfi'î, *er- Risale,* 461-467; Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. el-İtkân fî ʿulûmi'l-Kurʾân. Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. er-Risâle, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1939.

[84] İmam Şâfi'î, *er- Risale,* 461-467.

[85] İmam Şâfi'î, *Ahkâmu'l- Kur'an*, 1/552.
[86] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/264-267.
[87] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/264-267.

sahabe döneminde aramadıkları şartların yerinde olduğu her zaman ve her dönemde icmânın yapılabileceğini söylemeleridir.[88]

4.4.3. Cessâs'ın (ö. 370/981) Görüşü

İcmâ'nın, itibar sayılacak konusunda müçtehitlerin miktarın ne olacağı hakkında ilim adamlarının ihtilafa girdiğini ifade etmiştir. Hanefî mezhebinin sistemleşmesinde önemli katkıları bulunan, Irak Hanefîliği çizgisinin önde gelen temsilcisi ve aynı zamanda usulcü ve fakih olan Kerhînin (ö.340/952)'de savunduğu düşünceye göre, bir kişi de olsa az sayıda kişilerin ihtilaf etmesi durumunda icmânın gerçekleşmeyeceğini. Diğer bir görüşe göre ise icmânın, konu hakkındaki fikrini bildirip de bu bildiklerinin doğru olmaması adet gereği mümkün olmayan bir grubun anlaşması olduğunu ifade etmiştir. Cessâs, tevatür mertebesinde denilebilecek bu en son görüşün delâlet açısından hem daha kuvvetli hem de açık olduğunu beyan etmiştir. [89]

Bir tek konuda, bu ikinci görüşte açıklanan sıfatlara sahip her iki grup ihtilaf etmiş olsa da taraftarı daha fazla olan grubun görüşlerinin icmâ olarak kabul edilebilecek söyleyenlere karşı âlimlerin genel kanaatleri, bu şekilde icmânın olmayacağını ve delilin elzem bir tarzda hükmün verileceğini belirtmişler.[90]

4.4.4. Bâkıllânî'nin (ö.403/1013) Görüşü

Bâkıllânî, icmânın yerine gelmesi için icmâya katılma şartlarını taşıyan bütün müçtehitlerin o konu da ittifak etmeleri gerekiyor demiştir. Ona göre şayet bir kişi hariç, bir dönemin bütün âlimleri bir hükme dair ittifak etse de bu bir kişinin ihtilafına karşın icmâ yerine gelmez. Bir kısım âlimler ise bir ya da iki kişinin muhalefetine itibar edilmez. Bir kısmı ise tevatür derecesine kadar gelmeyen bir ihtilafın delil olarak alınmayacağını ifade etmişlerdir.[91]

---

[88] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/264-267.
[89] Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl,* thk. A'cîl Câsım en-Neşmî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfî ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 1405/1985), 2/197.
[90] Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 2/191.
[91] İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî, *et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1417/1996), 2/444-450.

Bâkıllanî**,** kendinden önceki usûlcülerden farklı bir metotla, icmâya hem sözlük hem de ıstılahı anlamını vererek konuya başlamıştır. Bâkıllânî, lügatta icmânın iki anlama geldiğini ifade etmiştir:

a-Azmetmek ve nefsin bir şeyi yapmaya yönelmesi anlamındaki kullanımıdır ki bu anlamı da bir kişi azmedip yürümek için niyet ettiğinde söylenir.

b-İster fiil olsun ister söz olsun, bir grubun bir konu hakkında görüş birliğine varmak için kullanılır ki bu, iki ve daha fazla sayıdaki genel topluluklar için kullanılır. Bu anlamı iyice incelediğimizde aslında birinci anlamla bağlantılı olduğu ve ona dönük olduğu görülmektedir. Çünkü bir grup herhangi bir konuda ittifak ettiğinde, o konuya yönelip azmettikleri manasını da kapsamaktadır.[92]

4.4.5. Basrî'nin (ö. 436/1044) Görüşü

İcmâ: **''**Bir cemaatin herhangi bir konuda ittifak etmeleridir.'' Basrî'ye (ö. 436/1044) gör icmâ: **''**Bir cemaatin herhangi bir konuda ittifak etmeleridir.''[93]

4.4.6. Bâcî'nin (ö. 474/1082) Görüşü

İcmâ: ''Ümmetin meydana gelen bir hadisenin hükmü hakkında icmâ yapmalarıdır.''[94]

4.4.7. Şirâzî'nin(ö. 476/1084) Görüşü

İcmâ: ''Herhangi bir asırda meydana gelen bir hadisenin üzerinde âlimlerin görüş birliği sağlamalarıdır.''[95]

4.4.8. İmâmu'l Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) Görüşü

Cüveynî'ye göre terim olarak icmâ: ümmetin ya da ümmetin bilginlerinin – fakihlerin şer'i hükümlerde fikir birliği sağlamalarıdır.[96]

---

[92] Cüveynî, *et-Telhîs,* 2/413-412.
[93] Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 2/199; Cüveynî, *et-Telhîs,* 2/417-422
[94] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/264-267; Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl,* 2/191.
[95] Ahmet Özdemir, *Ahâd Haberlerin Reddedildiüği Durumlar- Ebu İshâk Eş- Şîrâzî (ö.476/1048) Örneği,* Şırnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 10, (Aralık 2019), 508-527, https:/7doi.org/10. 35415/simakifd.610105.

Özellikle Cüveynî, Mutezile kelamcısı Nazzâmı'n ''îcmâ ister bir topluluktan ister tek bir kişiden sadır olsun tabii gerekli olan tüm fikirlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki Nazzâm,''Peygamberimizden (s.a.s.) gelen haberler icmâ olarak isimlendirilir'' biçimdeki icmâyi genel görüşünün hem dilsel hem de şer'î bakımdan yanlış olduğunu ileri sürer ve bu görüşü eleştiriye tabi tutar. Bunu dışında Cüveynî de bir kişinin sözünün icmâ tanımını kapsayamayacağını ifade eder.''[97]

Bu bilgiler ışığında, onun bu yaklaşımına karşı biz de şöyle diyebiliriz; o zaman onun yani bir kişinin icmâsı olsa olsa rey- içtihat olur onun dışında icmâ olması söz konusu olamaz. Bu da genel olarak icmâ kural ve şartlarına aykırıdır. Bu şartları taşımadığı içinde icmâ özelliğini kaybeder.

3.3.9.İbn-i Hazm (ö. 456/1064)

İbn Hazm, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm'da giriş kısmında yaptığı icmâ tanımı şöyledir: Sözlükte iki veya daha fazla kişinin ittifak etmesidir. Bu ittifak, üzerinde icmâ edilen konuya izafe edilir. Fıkıhta delil olan icmâ ise, bütün sahabelerin Hz. Peygamber (s.a.s)'den alıp, ikra ederek söyledikleri, ittifakla benimsenen konulardır. [98]

3.3.10.El-Kâdî Hüseyn el- Merverrûzî'nin (ö. 462/1069) Görüşü

el-Kâdî Hüseyn, icmâ'nın çeşitleri hakkında temelde birbiriyle ilişkili olarak iki ayrım yapmaktadır. Birinci icmâya katılanlar veya icmâ'nın bilinebirliğine göre yaptığı kısımlardır. Ona göre icmâ; 'âmm(genel halk kitlesi) ve hâss (âlim) olanların bildiği-yaptığı icmâ' ve sadece hâss olanların bildiği icmâ' olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Namazın farzları ve bayram namazları gibi 'âmm icmâ muhalefet küfür gerektirir.

Fıkıh literâtüründe icmâ' olup olmaması tartışmalı olan 'avl konusu, mut'a nikâhı ve ribe'l has icmâ olarak değerlendiren el-Kâdî Hüseyn, bu tür icmâ'nın muhalefeti ise fısık olarak değerlendirir. el-Kâdî, icmâ konusuyla bağlantılı olarak sahabe kavlinin hüccetolduğunu ileri sürmüştür. el-Kâdî, icmâ'nın sadece sahabe asrıyla sınırlı olduğunu

---

[96] Cüveynî, *et Telhis*, 2/5-6.
[97] Cüveynî, *el-Verakât*, 24.
[98] İbn Hazm *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, 1 /47.

tezine karşı çıkarak, ona göre icmâ'nın Hz. Peygamber'den sonraki herhangi bir asırda da gerçekleşebileceğini görüşünü savunmaktadır.[99]

4.4.9. Serahsî'nin (ö. 483/1090) Görüşü

Serahsî'ye göre icmâ, kendi mezhebi görüşlerine göre havasına tabi olmayan ve fıskını açağa vurmayan tüm müçtehit âlimlerin ittifakının delil olduğunu belirtir.100 Sarahsî, icmâ konusunda; fıkıh usulünü ve şer'i delilleri bimeyen metekellim ve muhaddislerin görrüşlerine itibar edilmeyeceğini söylemektedir[101]

4.4.10. Gazzâli'nin (ö. 505/1111) Görüşü

Gazzâli'ye göre icmâ, Hz. Muhammed'in ümmetinin ittifakı ve onlara has din ile ilgili konuları kapsamaktadır. Onlar da üç kısma ayrılır: Birincisi icmânın kıyamet gününe kadar devam etmesi; çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmeti kıyamet gününe kadar süre bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu da Hz. Muhammed'in ümmeti bir kısmını kapsamaktadır hepsini değil, bu da herhangi bir mezhebin itiraf edip icmâ'nın gerçekleşmesi değildir.

İkincisi, eğer bir asırda icmâyı yapan kişiler Hz. Muhammed'in ümmetinde iseler, o zaman İslam üzerinde bir ittifak olması gerekir, bu ittifak: bu icmâ'nın şer'i bir delil olduğunu ifade etmektir. Bu da pek isabetli bir görüş değildir.[102]

Üçüncü ise, önemli olan buradaki icmâ'nın üzerinde ittifak edilen ve din ile ilgili herhangi bir şeyi kapsaması ve yine ümmetin icmâsının akıl, örf ve şer'i delille olmaması gerekir. Aslında en doğrusu şöyle diyebiliriz: Buradaki icmâ'nın amacı hangi asırda olursa olsun oluşan bir problemi çözenlerin Hz. Muhammed'in ümmetinden ehl-i ukûl ve-l hal sahibi birileri olması gerekir. Burada da eğer biz genel icmâda itibar

[99] Davut Eşit, "el-Kâdî Hüseyn el-Merverrûzî'nin İcmâ' Anlayışı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi,* 23/2.
[100] Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, Usûlü's-Serahsî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993), 2/78. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*,1/311.
[101] Serahsî, *el-Usûl,* 1/312.
[102] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/ 262-263.

olunmaz, ancak gerekli olan denilir ki: Hz. Muhammed ümmetinden sorumluluk sahibi olanların ittifak etmeleridir.[103]

Âmidî'ye göre ittifak etmeleri geneldir; hem sözlü, fiili, sükûtî ve takrîrî kapsamaktadır. Gazzâlî'ye göre ehl-i hal ve akd cümlesinde geçen âlimler ifadesinde bir kısım âlimin ittifakı ve tüm âlimlerin ittifakı arasındaki fark yönünden bir itiraz olunur. Hz. Muhammed Ümmet kaydı bu da itirazdır, ehl-i hal ve akıl kavramı, geçmiş ümmetlerin şeriatları içindir. Herhangi bir asırdaki kaydı, o zaman icmâya bütün asırdaki insanları kapsıyor, ancak eğer öyle olmasa o zaman icmâ tamamlanamaz, eksik kalır; ancak ehl-i hal ve akıl, o da bütün asırları kapsar, hatta kıyamete kadar. Gerçekleşmiş bir olay, bir hadise buradaki sebep geneldir; hem ispat ve nefyi hem de aklî ve şer'î hüküm ve kuralları kapsamasıdır.[104]

4.4.11. Oryantalistlerden (Şarkiyatçılardan) Goldzihere Göre İcmâ

Goldziher'e[105] göre İslam hukukuyla teşekkül diyebileceğimiz dönem Hz. Peygamber'den hemen sonra meydana gelmiş ve birkaç asırda tamamlanmıştır. Goldziher, İslam hukukunun derleme bir sistem kapsamı taşıdığını ileri sürmüş ve Hz. Peygamber'i İslamiyet'i tebliğine dayalı olmakla beraber bu da yaklaşık üç asır devam eden ortaklaşa meydana gelen bir çabanın ürünü olarak göstermeye çabalamıştır. Ona göre İslamiyet, Hristiyanlığa karşın ortaya çıkarılmış çok mühim bir sonuçtur.[106]

Ignaz Goldziher, (ö. 1850/1921) özellikle son yüz yıllarda Batı İslam araştırmacıları arasında popüler olmuştur. Yaptığı farklı çalışmalar sonrası, Batı'da şarkiyatçı araştırmacıların özellikle gerek amaç olsun gerek metot olsun belirli bir kişiliği kazanmasına sebep olmuştur. Goldziher, İslam araştırmalarını Kur'an ve Sünnet ekseninde sürdürmüş, bu alanlarda bağımsız eserler ortaya koyup, icmâ ile ilgili konu hakkında değerlendirme yapmıştır. Genel olarak incelediğimizde icmâ teorisine temas etse de zaman zaman eleştirel tahlillerde yapmaktadır. Goldziher, icmâyı toplumsal fikir

[103] Âmidî, *el-İhkâm*,1/ 262-263
[104] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/262-263.
[105] Goldziher'in Vorlesungen *über d. Islam*, Heidelberg bask. 1910, 2/360.
[106] Goldziher, *Vorlesungen*, 32-34.

birliği olarak değerlendirmeye tabi tutmuş ve icmânın Roma hukukundan alınmış olabileceği iddiasını ortaya atmıştır.[107]

Goldziher'e göre icmâ fıkıh mezheplerinin teşekkülü ile ortaya çıkan ihtilaf konuları uzlaştırıcı bir özelliğe sahiptir.[108] Goldziher, İslam hukukçuları ilk olarak ''Ümmetim hiçbir zaman dalâlet üzerine birleşmez''[109] hadisini, daha sonra ise yanlış üzerine ittifak etmeme ilkesini usul ve hukuk kurallarının yetersizliği karşısında icmâ için bir senet olarak kullandıklarını ifade eder. Ona göre ümmetin ittifakıyla ilgili hadisler, icmânın esasını meydana getirmektedir ve İslam'a göre müçtehitlerin bir konuda ittifakları, Hz. Peygamber'in bu sözüne isnaden doğru kabul edilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber'e göre ümmeti delâlet üzerinde birleşemeyeceklerdir. Yine Goldziher'e göre söz konusu olan ilke, çeşitli yörelerde hadisler uydurularak meydana getirilen ve toplumda da çok kabul gören bir ilke olup pratikleri meşrulaştırmak için bulunan bir çözüm sistemidir.[110] Goldziher'e göre Kur'an'da icmânın şer'î bir delil olduğuna dair açık bir delil yoktur ancak hadislerle desteklenmiştir.[111]

Goldziher icmâyı, âlimler meclisinin varlığı oy birliğinden ziyade toplumun gelişi güzel oyu olarak kabul etmiştir. Ona göre icmâ şer'i hukukun kaynaklarından birisidir. Yine ona göre bazı dini konuların genelinde kabul edilmesi icmâ olan ilgi ve çalışmada artmıştır. Zamanla icmâyla ilgi konular kutsal derecesine gelmişler, hatta icmâ hükümlerini kabul etmek için belli bir birikime sahip olanlar yapabilir, şeklinde bir ifade ortaya konulmuştur.[112]

Ayrıca ona göre icmâ'nın genel olarak baskıdan dolayı yayıldığı, hem mezhep mensuplarını hem de başka grupları memnun etmek için yaygınlaştırılığı ifade edilmiştir. O birilerinin icmâ yoluyla halka benimsedikleri fikirleri yansıtmaya gayret göstermeye çalıştıklarını dile getirmiştir. İcmâ düşüncesi, ancak tüm mezhep mensuplarını ikna

[107] Goldziher, *Vorlesungen*, 32-34.
[108] Goldziher, *Vorlesubgen*, 51.
[109] İbni Mâce, *"Fiten"*, 8.
[110] Goldziher, *Muhammedanische Studien***,** 1/83-88.
[111] Goldziher, *Vorlesungen,* 52.
[112] Goldziher, *Vorlesungen,* 53.

etmek için belirli bir zamandaki âlimlerin genelinin kabul ettiği bir disiplin olarak dile getirilmiştir.[113]

Goldziher, usûlcüler arasında icmânın manası hakkında herhangi bir görüş birliği olmadığını, bu açıdan da farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü iddia ederek icmâ'nın geçerli olup olmaması konusunda İslam hukukçuları arasında farklı tartışmayı beraberinde getirmiştir. Âlimlerin bir konu üzerinde fikir birliği yapmalarının adeta mümkün olmadığını dile getirmiştir. Goldziher, aynı dönemde yaşamış müçtehit imamların tamamında ortak bir karar veya onay almanın mümkün olsa bile kendi fikirleri olarak ifade edilen ve içinde yaşadıkları düşüncelerin aynı olduğu tespit etmek için herhangi bir sistem oluşmadığı için bu görüşünü delillendirmek istemiştir.[114] Goldziher, Hz. Peygamber'in sahabelerinden olan Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona talimat verirken ve soru sorarken bir fıkıh kaynağı olarak icmâyı zikretmemesini icmânın delil olmadığına ait bir kanıt olarak göstermekte, icmâyı tarif eden âlimlerin bu konuda aralarında görüş birliği olmadığını ifade etmektedir.[115]

Goldziher, icmâ konusundaki ihtilaflara Mutezile ve Zahirilerden bazı örnekler vermektedir. O, Davud ez-Zâhirînin icmâ konusunda sadece sahabenin icmâsı anlaşılması gerektiği, daha sonraki nesillerin hatta sahabeden sonra gelen tâbiûn neslinin dahi yaptıkları icmânın geçersiz olduğu fikrin dikkati çekmek istemektedir. Goldziher bunun dışında da icmâ sistemini reddeden Şia ekolünü örnek olarak vermektedir. Şia'nın hukuk prensibine göre icmâyı yapan müçtehitlerin doğrudan sapma, gerçek yoldan çıkma ve hata yapma ihtimali vardır, ama imamlar hatadan, eksiklerden ve sapkınlıktan temizlenmişlerdir. Bu açıdan baktığımız zaman toplumdaki fikir birliğinin de çok bir anlamı yoktur.[116]

Bu bilgiler ışığında: Ignaz Goldziher'in icmâ hakkındaki düşünce ve konuya yaklaşımına baktığımız zaman ilk başta Müslümanlar için icmâyı överek ve birlik

[113] Goldziher, *Vorlesungen,*53.
[114] Ignaz Goldziher, *Zâhirîler Sistem ve Tarihleri*, Çev. Cihat Tunç, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakülte Yayınları, 1982), 29.
[115] Goldziher, *Zâhirîler Sistem ve Tarihleri*, 29.
[116] Goldziher, *Zâhirîler Sistemi ve Tarihleri*, 29-30.

beraberlik ruhu içinde olduğu girişini yaptıktan sonra. İcmâyı; âlimlerin yaşadıkları kendi toplumlarına kalan bir din boşluğunu doldurma, o boşluğu da insanları tatmin etmek ve onun yerine de icmâyla doldurulmak istemeleri biçiminde tamamlayarak ortaya attığı kendisine ait olan bir görüştür.

Gönül isterdi ki bu kadar eser veren bir kişi, İslâm hukuku alanında veya farklı brânşlarda olsun öznel davranan değil nesnel davranan bir kişi olsun, ama maalesef onun sanki tek amacı, ben İslam'ı ve İslam hukukunun icmâ konusunu insanlara nasıl farklı ve yanlış bir tarz ve metotla sunarımçabasında. Evet, kendisi icmâ ve diğer konuları analiz, araştırma ve değerlendirme yaparken biraz daha kendi fikir ve düşüncesine hâkim olup olayı daha nesnel bir bakış açısıyla değerlendirebilirdi. Ama o öyle yapmadı, farklı ve nesnelden uzak bir metotla olaya yaklaşmaya çalıştı.

4.4. Âmidî'nin İcmâ Anlayışı

Seyfüddîn el-Âmidî, son dönem usûle dair eserlerden biri olan ve mütekellim metodun düşence ekseninde de olgunlaşma açısından takdire şayan, hem değerli hem de fıkıh alanında en önemli eseri olan ''el-İhkâm fi usuli'l-ahkâm'''da icmâ konusunda hem sözlük hem de terim anlamlarını açıklayarak devam eder. Sözlük anlamı şöyledir: ''Birleştirmek, derleyip toplanmak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konu hakkında fikirde ittifakı olmak'' ve benzeri anlamları kapsayan icmâ, İslam fıkhının Kur'an ve Sünnetten sonra üçüncü kaynağıdır.[117]

İcmânın dinî literâtür de kazandığı terim anlamı kelimenin sözlük anlamından farklı ve fıkıh usûlündeki kelimenin anlamından bağımsız olmayıp aynısını kapsadığı ifade edilmiştir. Fıkıh usûlünde icmâ genel hatlarıyla, "Hz. Muhammed ümmetinden olan müçtehitlerin, Hz. Peygamber'in vefatında sonraki herhangi bir zamanda dini bir meselenin hükmü üzerine fikir birliği varmaları diye tarif edilmiştir."[118] İcmâ kavramı, bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri içine kapsamaktadır[119]

[117] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/261-262; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 191.
[118] Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rîfât, Dâru'n-Nefâis*, (Beyrut: y.y. 2007), 65; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi,* 191**;** Ebu Zehrâ, İslam Hukuk Metodolojisi, (Çev. Abdulkadir Şener), (Ankara: y.y, 1997), 173;

Terim olarak ‘‘İcmâ’’, İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri ve kabul ettikleri dinî hükümleri ifade eden şer’i bir delildir. İslam fıkhının Kur’an ve Sünnetten sonra üçüncü kaynağıdır.[120]

Benzer manalara gelen icmâ, Kur’an’da yer almakla birlikte bu mastardan türetilmiş kelimeler dört yerde sözlük manasıyla geçer**,** icmâ kelimesi şu ayetlerde geçmektedir: ‘‘*Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman*.’’ [121] ‘‘*Onu götürüp(kör) kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar*.’’[122] ‘‘*Siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı karşılaştırın*.’’[123] ‘‘*Şu halde bütün oyunlarınızı birleştirin*.’’[124] Bu dört ayetlerde de icmâ kelimesine temas edilmiştir.

Fürû-i fıkıh kitaplarında birçok dini-hukuki hükmün meşruiyet temelini göstermek üzere başvurulan, fıkıh usulü eserlerinde ise kaynaklar teorisinin vazgeçilmez bir öğesi olarak yer verilen ve temel şer’i deliller arasında genellikle üçüncü sırada yer alan icmâ, İslam fıkhı ve kültürünün çok önemli kavramlarından biridir.[125]

Usûl-i fıkıh tedvin edilmesiyle birlikte literâtür de icmâ için özel bir yer ayrıldığı, icmânın dayanakları, varlığı, geçerlilik şartları ve hükmü gibi konular üzerinde geniş bir biçimde durularak bir icmâ teorisi oluşturulmaya başlandığı görülür. Ancak icmâ konusunda cereyan eden tartışmaların sağlıklı bir değerlendirmesini yapabilmek için bu eserlerdeki bilgilerle beraber icmâ’nın tarihî, temel düşüncelerini ve ortaya çıkış sürecini de dikkate almak gerekir. Kur’an-ı Kerim’deki “*Siz ve ortaklarınız da artık toplanıp ne yapacağınız hakkında ittifak edin*.’’[126] Ayeti bu anlamda kullanılmıştır. Yukardaki anlamlara baktığımız zaman ittifak anlamında olan icmânın birden fazla kişiyi kapsadığı

Zuhayli, *el-Veciz fi Usûli’l-Fıkh,* 46; Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çev. İbrahim Kâfî Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005),105.

[119] Dönmez, “İcmâ”, 21/ 417; Âmidî, *el-İhkam,* 1/261.

[120] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/261-262.

[121] Yusuf, 12/102.

[122] Yusuf, 12/102.

[123] Yunus, 10-71.

[124] Tâha, 20/64.

[125] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/261-262.

[126]Cevheri, *es-Sihâh*, 3/1199;İbn Mânzûr Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mekkerem el- Ensârî, *Lisânü’l- Arab,* (Bulak: y.y., 1299-1308, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y. 1/15.

düşünüleceği gibi birinci mananın (azim ve karar) bir kişide de meydana gelebileceği düşünülebilir.[127]

Hz. Peygamber, (s.a.s.) hadislerinde ise icmâ genel olarak "*niyet etmek*" anlamında kullanılmıştır.[128] Âmidî'ye göre İcma şu hadislerde niyet anlamında kullanılmıştır; ''*Benim ümmetim hata üzerinde birleşmezler*''[129] ''*Allah ümmetimi dalâlet üzerine toplamaz.*''[130] ''*Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.*''[131] ''*Ümmetimden bir grup doğru yol üzerinde olmaya devam edecektir. Onlara, aykırı davrananların muhalefeti zarar vermez*''[132] Bu ve buna benzer hadisler icmâyı işaret etmektedir.

Terim anlamı: İcmâyı inceleyen usûle ait eserlerinin bize kadar ulaşmış ilk örneklerinde genellikle tam bir açıklaması yapılmadan konuya giriş yapılmıştır.[133] Fıkıh usûlü hakkında ilk kitap kaleme alan İmâm Şâfiî yine icmâ konusunda da eserinde ilk yer veren fakih ve âlimlerden olmuştur. Fakat nedense İmâm Şâfiî, icmânın tarifi üzerinde durmamış sadece icmânın din anlamda teşri yasama delillerinden biri olduğunu ispat maksadıyla bir kısım delillere temas ederek açıklamıştır[134]

Usûl eserleri içinde icmâ tarifinin ilk başlangıcının İbn Furek (ö. 406/1015) ve Cüveynî'nin usûl ile ilgili eserlerinde olmuştur.[135] Istılâhi olarak baktığımızda icmânın ilk dönem usûl fakihleri şu şekilde tarifini yapmışlar: Şâşî (ö.344/955) şöyle tanımlamıştır: ''Hz. Peygamberin vefatında sonra dini bir konuda ümmetin ittifak etmesidir.''[136] Cevherî (ö.350/961) icmâyı şöyle tanımlamıştır: ''Hz. Peygamber'in

[127] Amîdî, *el-İhkâm*, 1/179; Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü,* 171.
[128] Dönmez, ''İcmâ.'' 21/417.
[129] İbn Mace, *"Fiten",* 1.
[130] İbn Mace, *"Fiten",* 8.
[131] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned,* thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Darü'l-Hadîs, 1416/1995), 2/112 (No. 1236).
[132] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh* (Beyrut: Darü İbni Kesîr, 1407/1987), "Fiten", 2 (No. 3674); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, el-*Câmiʿu's-sahîh* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Darü İhya'i Türasi'l-Arabî), *"Fiten",* 50.
[133] Dönmez, "İcmâ,", 21/417-431.
[134] Yavuz, Y. Vehbi, "*İcma'ın Hakikatı ve İslam Teşriindeki Yeri,*" 87.
[135] Dönmez, "İcmâ", 21/417-431.
[136] Nizamuddin Şâşî, *Usûlü'ş-Şâşî,* 181.

ümmetinden olan ehlü'l-hal ve'l-akd'in onun vefatından sonra dini bir konu hakkında ittifak etmeleridir.''[137]

Aynı şekilde Şâfiî de olmak üzere usûlcülerin geneline göre icmâya katılma ehliyeti ve yetkisi sadece müçtehit olanlara aittir. Fıkıh usûlü eserlerini incelediğimizde icmâa katılabilecek kişilerin, ''ulemâu'l-ümme'', fukaha'', ehli'r-rey ve'l-ictihad'', ''ehlü'l-hal ve'l-akd'' diye tarif etmişler.[138]

Genel olarak bunlardan kasıt, İslam'ın dini hükümleri kaynaklardan elde etme yetkisine sahip temyiz gücüne haiz ve ergenlik yaşına gelmiş Müslüman olan şahıslardır. Ama her nedense usûlcüler; Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes ve Şâfiî gibi doktrin sahibi sahâbe ve tabîînden bunların benzeri olan âlimlerin ehliyet meselesi hakkında çok da tereddüt etmedikleridir. Kendi yaşadıkları asrın şartlarından etkilenerek bir sonraki âlimler için usûl mütehassıslarının mı yoksa doğrudan fıkhî çözümlerle zaman geçiren âlimlerin mi ön planda olacağını tartışarak gündem oluşturmuşlardır.[139]

Bu her iki görüşü de savunanlar olmakla beraber tartışmalar çok genişleyince bu konuda söz söyleyenler de son analizde daha önce âlimler üzerinde görüş birliği yapmışlardır. Genel olarak literâtürde birçok ıstılahi tanımı yapılan icmânın en geniş tanımı şöyledir: İcmâ, içtihat ehliyetine sahip olanların Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir zamanda şer'i bir hüküm üzerinde görüş birliği yapmalarıdır.[140]

Bu bilgiler ışığında, buradaki icmânın oluşması için özellikle fıkıh alanında bilgi ve birikimine sahip olan âlimlerin içtihat seviyesine sahip olmaları gerekir. Çünkü o seviyeye gelmeyen kişi veya kişilerin icmâ yapmaları çok sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Onun için işi ehline ve bu konuda anlayana bırakmak gerekmektedir. İcmâ'ın oluşumunu, tahlilini yapmadan önce Kur'an ve Sünnette dayanarak daha sonra da sahabenin görüşlerini ele alıp tahlilini yaptıktan sonra da kendi düşüncesinin ekseninde onu açık bir şekilde beyan eder.

---

[137] Cevherî, Muhammed b. Hasan, *Nevâdirü'l-Fukahâ,*12.
[138] Serahsî, *el-Usûl,* 1/312; Dönmez, "İcmâ", 21/417-431.
[139] Serahsî, *el-Usûl*, 1/312.
[140] Serahsî, *el-Usûl,* 1/312.

4.4.4. İcmânın Meydana Gelmesinin Şartları

Fukahaya göre, şu beş şart bir arada bulunmassa icmâ meydana gelmez:

Birinci Şart: İcmâya katılan tüm müçtehitlerin o konu üzerinde ittifak etmeleri gerekiyor. Şayet çoğunluk bir mesele hakkında ittifak etseler onlara muhalefet olunursa usûlcülerin geneline göre o meselede ihtilaf olduğu için icmâ geçersizdir. Çünkü doğru görüş ihtilaf eden grupta olabilir.[141]

İkinci Şart: Tüm müçtehitlerin Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmetinden olmaları gerekiyor. Diğer geçmiş peygamberlerden birinin ümmetinin müçtehitlerince fikir birliği olsa bile yapılan icmâ geçerli değildir. Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmeti kaydı belirtilerek, istenen husus şudur: bu ümmetin hatalı bir görüş üzerinde ittifak etmeyeceği ifade edilir. Yani ''ismet'' (hatadan korunmuş olma) Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmetinden olanların ittifak için kulanılmış bir kayıttır.[142]

Üçüncü Şart: Üzerinde icmâ olunan konunun müçtehitlerin fikir birği olmalıdır. Gerek olumlu gerekse olumsuz olsun, içtihat derecesine ulaşmamış ve avâmın fikirleri icmâyı etkilemez. Çünkü onlar şer'i hükümlerin kaynakları üzerinde fikir ehliyetine sahip olanlardan değildirler.[143]

Özet olarak, çoğunluğu teşkil eden usûlcülere göre her hangi bir dönemde müçtehitler bulunamasa icmâ meydana gelmeyecektir. Diğer bir yandan sayıları ne kadar çok olursa olsun farketmez. Bir kısım müçtehidin bulunduğu zaman o müçtehitler fikir birliği içinde olmaları icmâyı geçerli kılacaktır.[144]

Dördüncü Şart: İcmâ'nın Hz. Muhammed'in (s.a.s.) vefatından sonra meydana gelmiş olmalıdır. Buna isnaden Hz. Peygamber'in yaşadığı zamanda hakkında icmâ'nın varlığından ya da geçerliliğinden söz edilemez. Zira Hz. Peygamber, şayet sahabe'ye

[141] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/ 255.
[142] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/256.
[143] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/257.
[144] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/257.

onların oy birliği ile kabul ettikleri hükümde muvafakat etmiş ise bu aslında artık icmâ ile ilgili bir konu değildir. [145]

Bu Sünnet ile sabit olunacak bir konudur. Sahabenin fikir birliği ettikleri hususunda aykırı bir görüş yoksa bu takdirde zaten icmâdan söz edilemez ve o hüküm şer'i bir hüküm olarak kabul edilemez. [146]

Beşinci Şart: Bütün müçtehitlerin üzerinde ittifak ettikleri konu; vucûb, hürmet, sıhhat ve fesât gibi meselelerin şer'î hükmüne dair olmalıdır. Buna göre, örnek dil ile ilgili ve ya aklî hükümler üzerine yapılan ittifak şer'î bakımından bir icmâ olarak sayılamaz. Çünkü burda şerî bir hüküm veya bir mesele yoktur.[147]

4.4.5. İcmânın Konusu

Usûlcülerin geneli icmâ'nın konusu hakkında "şer'î bir hüküm" olması kaydına yer vermişlerdir. Bir kısmı ise bu kayda daha açıklık kazandırmak için sadece dinî olmayan bir konu ya da dini olmakla beraber şer'î –içtihat olmayan, örneğin Sahabeye ait bilgiler, ahiret ve kıyamet alametleri gibi hususlar üzerindeki görüş birliğinin icmâ sayılmayacağını söylemişlerdir. Çok az bir grup olsun usulcüler ise şer'î konularla birlikte aklî, örfî ve diğer konular üzerinde de o konuların uzmanlarının katılımıyla icmâ oluşabileceğini ifade etmişlerdir.[148]

Genel olarak üzerinde icmâ yapılan konunun şer'i bir hüküm olması ve onunla ilgili şer'i bir dayanağın olması, icmâ gerçekleşmesi için yeterli görülmektedir. Tabi ki üzerinde hüküm bina edilen konunun şer'i bir hükmü olması gerekmektedir. Bununla beraber şer'i bir dayanağın da olması şartlar arasında yer almaktadır. Eğer bunlar olmasa icmâdan bahsetmek isabetli olmaz diyebiliriz.[149]

---

[145] Âmidî, *el-İhkâm,*1/257.
[146] Âmidî, *el-İhkâm,*1/259.
[147] Âmidi, *el- İhkâm*, 1/257.
[148] Dönmez, "İcmâ", 21/41-431.
[149] Dönmez, "İcmâ", 21/41-431.

4.4.6. İcmânın Senedi

İcmânın senedi, müçtehit olan imamların üzerinde icmâ ettikleri hükme ulaşmak için dayandıkları delile denir. İcmânın kaynak olduğunu kabul edenlerin genel çoğunluğu olan, cumhura göre senetsiz icmâyı mümkün görenlerle şaz görüş dışında icmâ için herhangi bir dayanağın ve delilin olması gerekir, çünkü icmâ yapanların bir hükmü ispat için bağımsız hareket etmeleri mümkün değildir. Bunun içindir ki icmâ için bir dayanağın bulunması gerekir. Eğer icmâ bir senede dayanmadan yapılıyorsa bu durum Allah'ın koyduğu dinde şahsi görüşe göre hükmetmeye ve Hz. Peygamber'den sonra sanki yeni bir din meydana koymaya götürür ki bu da hem Allah'ın gönderdiği İslam dinine aykırı hem de batıl olur. Bunu da kabul etmek mümkün değildir.[150]

İcmânın senedinin olup olmaması şöyle özetlenebilir:

İcmâ için bir senedin olması gerektiğini ileri sürenlere göre Kitap ve Sünnetin, icmâ için dayanak olabileceği hakkında ittifak vardır.[151]

a. İcmânın senedinin Kitap (Kur'an) olması: Örneğinin ayette ''*Analarınız ve kızlarınız size haram kılınmıştır buyuruluyor*.[152]'' Burada kaç göbek yukarı ve ya aşağı olursa olsun çocukların anne, nine ve kızlarıyla, torunlarıyla evlenmesinin haram olduğu hakkındaki delil icmâ senedidir.[153] Ayetteki ''ümmehat'' kelimesinden kasıt ''usûl'' olan kadınlardır. Bundan dolayıdır ki kaç göbek yukarı olursa olsun bu ifadenin tüm anaları kapsadığı, ayetteki ''benât'' kelimesinden maksat da ''füru'' olan kadın olduğundan nesil kaç göbek aşağı olursa olsun adamın kendi neslinden kızları ve oğullarının kızlarını da kapsadığına dair icmâ meydana gelmiştir.[154]

---

[150]Şirâzî, *Şerhu'l-Lumâ,* 2/666; Serahsî, *el-Usûl,*1/301; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l hak- min 'ilmi'l-usûl*, 146; Kârâmânitî, Yusuf b. Hüseyin, *el- Veciz fi usûli'l-Fıkıh*, 62; Muhammed b. Ömer Fahreddin er- Râzî, el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkh, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2012, 1/95.

[151] İsfahânî, *Şerhü'l-Beydâvî fÎ İlmi'l-Usûl*, 2/625; Sübkî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-Minhac,* 2/389; Emir-i Padişah, 3 /254 Mısrî, *Usûlü'l-Fıkhi'l İslâmî,* 189.

[152] Nisa, 4/23.

[153] İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, 78; İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, 258; Serahsî, *el-Usûl,* 1/301.

[154] Buhârî, "Buyû", 56; İbn Mâce, *"Ticaret",* 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/215.razi

b-İcmânın senedinin sünnet olması: Bir müşterinin, yiyeceğini daha tam olarak eline ulaşmadan önce onu satmasının caiz olmadığına dair icmâ bulunmaktadır. Bu icmânın dayanağı, Hz. Peygamberden rivayet edilen şu hadistir:[155] "Her kim gıda satın alırsa, onu teslim almadan satmasın." Sahabenin nineye altıda bir 1/6 hisse verilmesi hakkındaki icmânın dayanağı şu hadistir:[156] "Rasûlullah nineye (mirastan) 1/6 pay vermiştir."[157]

5.Zanni deliller: Kitap ve Sünnetin icmâ için senet açısından ittifak olmakla beraber içtihat kısımlarından olan (kıyas, mesalih-i mürsel, istihsan ve örf gibi) bunlardan herhangi birinin icmâ için senet olup olmaması açısından ihtilaf vardır.

Bunun hakkında iki farklı görüş vardır:

a-Dâvûd ez-Zâhirî (ö.270/883) ve İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/922) gibi bazı fıkıhçılara göre icmânın senedi, kesin delil kitap ve sünnet olur. Kıyas ise, senet olamaz.[158] İbn Cerir bu konuda şöyle diyor: İcmâ kesin ilim icab eder, haber-i vahit ve kıyas kesin ilim ifade etmezler. Bu sebeple onlardan kesin ilim nasıl sadır olur? Buradaki sıkıntı şudur, zira insanlar kıyasın delil olup olmadığı hakkında ihtilaf etmişler. Bundan dolayıdır ki kendisi hakkında ihtilaf olan bir şey hakkında nasıl icmâ olur diye ifade etmiştir.[159]

Yine İbn Cerir'e göre kıyas sahih bir hüccet olmasına rağmen icmâ için senet olamaz. Zira kıyas zannî bir delildir.[160] Serahsî ise İbn Cerir'in bu görüşüne itiraz edip şöyle cevap verir: ''Bu açık bir hatadır, çünkü biz ümmetin icmânın şer'i bir hüccet olmasını delili açısından değil, bizzat kendisi itibarıyla olduğunu beyan ettik.

Zira İcmâ'nın dayanağı, kesin bir hüccet olmalıdır. Böyle diyen bir kimse ilim bu delille(senetle) sabit olur diyerek icmâyı anlamsız bulmaya çalışıyor. Böyle düşünen

[155] Buhârî, "Buyû", 56; İbn Mâce, *"Ticaret",* 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/215.
[156] Zydânî, *el- Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 179.
[157] Tirmizi, "Ferâiz", 4; İmam Mâlik, *Muvatta*, "Ferâiz", 4.
[158] Bâcî, *İhkâmul-fusûl,* 433; Ebu Ceyb, *Mevsuatü'l- icmâ fi'l- fıkhi'l- İslâmî*, 36; Şevkâni, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*, 46.
[159] Serahsî, *Tabakât* 1/302.
[160] Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*, 146.

kimseler aslî hüccetlerden biri olmasını kabul etmeyenlerle aynı düşüncededirler."[161] Bunun dışında şüphe olduğu gerekçesiyle kıyasın kat'î bir delil olan icmâya senet olmayacağı görüşüne, haber-i vahidin de aynı şekilde şüpheli bir delil olmasına rağmen senet olabileceğini açıklayarak itirazda bulunmuşlar.[162]

b. İmâmiyye ve Zeydiyye mezheplerinin de arasında bulunduğu cumhura göre ictihâd kısımlarının hepsi de icmâ için senet olur. Cumhur tüm rey çeşitlerinin icmâya senet olmasının caiz olduğunu ve vuku bulduğunu söylerken bu görüşlerini ispat babında farklı örnekler verirler.[163]

c- İcmâ'nın senedinin kıyas olması: Örnek olarak sahabe, Hz. Ebubekir'in namaz kıldırmasına kıyas ederek zekât vermeyenlerle savaşılması gerektiği görüşünü benimseyerek bu görüş üzerinde daha sonra icmâ yapmışlar. Bu konu hakkında Hz. Ebubekir şöyle demiş: ''Allah'ın farzları arasında ayrım yapmam, zira Allah şöyle buyurmuş: ''Namazı kılınız, zekâtı veriniz.[164]

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefat ettikten sonra daha önce onun yerine kimin devlet başkanı olacağanı tayin etmediği için, onun vefatından hemen sonra onun yerine kim geçeceği tartışma konusu olmuştur. Sahabe ihtilaf ettikten sonra Hz. Ebubekir'in seçilmesi ve onun diğer sahabelere tercih edilmesinde görüş birliğine vardılar. Çünkü Hz. Peygamber, hastalığı ağırlaşınca oradaki Müslümanlara imamet etmesi için Hz. Ebubekir'i imamlığa görevlendirmişti. Sahabenin bir kısmı hilafeti imamete kıyas etti ve kalanları da bu kıyas uygulamasını uygun bulup Hz. Ebubekir'in hilafeliğini başka birinin halifeliğine tercih edilmesine karar verdiler. İşte bu kıyas uygulaması onların icmânın senedini teşkil etmekteydi.

Nitekim bazı sahabeler bunu şöyle dile getirmişler: "Allah Resulü dinimize ait bir işi için Hz. Ebûbekir'i vekâlet etmesine istekte bulundu, biz de dünyamızla ilgili bir iş

[161] Serahsî, *Tabakât,* 1/302
[162] Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/196.
[163] Şirâzî, *Şerhu'l-Lumâ*, 2/666; Âmidî, *el- İhkâm*, 1/257.
[164] Bakara, 1/143.

için niye onu seçmeyelim".[165] Başka bir örnek ise içki içen kimseye de gereken had cezası hakkında sahabeler icmâ etmişlerdir. Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.) içki hakkında sahabeyle istişare etmiştir. Hz. Ali (r.a.), bu konuda şöyle demiştir: ''*Bir kimse şarap içince hezeyanda bulunur, hezeyanda bulununca iftira eder, iftira eden kimse için de Kur'an'da had cezası seksen değnektir.*'' Ayrıca, Hz. Ali (r.a.) bu hususa isnaden: "Benim üzerinde, had uygulayıp da bu hadden dolayı ölümü gerçekleşen hakkında nefsime bir hal meydana gelir; ancak şarap haddi istisnadır, çünkü o, (şarap haddi) bizim düşüncelerimizle (icmâ) sabittir" demiştir.[166]

4.4.7. İcmânın Dayanakları ve Delil Oluşu

Genel olarak İslam hukukçuları icmâı şer'î bir delil olarak kabul ederler veşer'î deliller içinde ona kitap ve sünnetten sonra yer vermişler.[167] Fakat her nedense araştırdığımız zaman, icmâyı temellendirmek için hicri 2. asırdaki müçtehit imamların icmâyla ilgili herhangi bir delile temas etmediğini görmekteyiz. Nitekim Ebu Yusuf (ö.182/798) ve Şeybânî (ö.189/804) icmâyı desteklemek için herhangi bir hadisi zikrettiği görülmemiştir.[168]

İcmânın dinî bir kaynak olduğunu değişik ayet ve hadislerle detaylı bir şekilde kanıtlama girişimde bulunan Cessâs, (ö.370/980)[169] Ebu'l-Hüseyin el-Basrî, (ö.435/1044)[170] gibi usûlcülerin sistematik usûlu'l fıkıh eserlerinde yer verilmektedir.[171]

Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin hocası Kâdı Abdü'l-Cebbâr da (ö. 415/1025) icmâ ile ilgili nakil deliller konusunu oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almış, bunların icmâya delalet tarzını göstermeye çalışmıştır.[172] İcmâ dini hüküm elde etmek için delil olduğu hem kitap ve sünnetle ve hem de bununla beraber aklî istidlal yoluyla ispatlanmaya

[165] Serahsî, *Tabakât,* 1/301; Âmidî, *el-İhkâm,* 1/257.
[166] Serahsî, *Tabakât,* 1/301; Âmidî, *el-İhkâm,* 1/340; Razî, *el-Mahsûl,* 4/190.
[167] Dönmez, "İcmâ," DİB. , 21/421.
[168] Fazlurrahman, *Tarih Boyunca Metodoloji Sorunu*, 64.
[169] Cessâs, *el-Fusûl,* 3/ 257.
[170] Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fıkh*, 2/4-16.
[171] Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ,* 156.
[172] Kadı Abdulcebbâr, *Mutezilede Hukuk Felsefesi,* 138-172.

çalışır.[173] Bu konularda cumhurun ileri sürdüğü deliller arasında sahabenin söyledikleri ve uygulamaları da mevcuttur.[174]

4.4.8. İcmânın Teşekkülü

İcmânın alt yapısı yani oluşumu sırasında icmâya katılan müçtehit fakihlerin ittifaka katılım şekli açısından birçok madde sıralanmışlar. Biz burada sadece en çok ön planda olan ve çok kişi tarafından da bilinen, sarih ve sükûtî icmâya temas edeceğiz.

4.4.9. İcmânın Kısımları

Genel olarak incelediğimiz zaman, usulcüler icmâyı farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Biz de icmânın meydana gelme şartlarını, kısımlarını, delil oluşunu ve dereceler açısında temas etmeye çalışacağız.

4.4.9.1. Sarih İcmâ

Herhangi bir vakitte bütün müçtehitlerin bir meselenin hükmü hakkında fikirlerini tek tek veya ayrı ayrı açıklaması neticesinde meydana gelen görüş birliğidir. Bu bakımdan icmâ, değişik sebeplerden meydana gelir. Bu da örnek olarak bir yerde toplu halde beraber olan müçtehitlerin bir konu hakkında soru sorulup ve her birinin kendi görüşünü açık bir şekilde açıkladıktan sonra o konu ya da mesele hakkında en son bir görüşlerini ifade ettikten sonra ittifak etmeleridir.[175]

Diğer bir tanım ise: müctehidin şer'î bir hükümle ilgili açıktan bildirmesiyle oluşan ittifak sonucu meydana gelen icmâ çeşididir. Bu da bir dönemin tüm müçtehitlerinin bir yerde toplanıp kendilerine arz edilen konu ile ilgili yaklaşımlarını açıkladıktan sonra ortak bir görüşte birleşmeleridir. Farklı yerlerdeki müçtehitlerin bir hüküm ile ilgili görüşlerini sorulup hepsinin aynı görüşü bildirmeleri bazı müçtehitlerin verdiği fetva, diğerlerine ulaştığında sözlü olarak ya da fetva ile muvafakat etmeleri

[173] Ebü'l-Ayneyn Bedrân, *Usûlü'l-fıkhî'l-İslâmî*, 116-117.
[174] Es'âdî, Muhammed Ubeydullah, *el-Mûciz fî Usûli'l-Fıkh*, 216; Ali Pekcan, *Dört mezhep İmâmı'nın Görüşleri Merkezinde İslâm hukukunun Kaynaklarından İcmâ'*, 76.
[175] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 106; Zeydan, Abdülkerîm, *el- Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 3/691-693.

şeklinde gelebilir. Bu tür icmâ kesin delil olup ona ihtilaf edilemez ve bu tür icmâ bozulamaz.[176]

İcmânın gerçekleşmesi için en önemli şart ya da kurallardan biri de bütün müçtehit fakihlerin olmazsa olmazı hakkında tartışılan o konu üzerinde açık bir şekilde kendi fikirlerini beyan etmesidir. Bu da bir yandan da orada hazır olan tüm müçtehitlerin kendi fikir ve bilgilerini analizden geçirdikten sonra, en son tartışılan konu veya hüküm hakkında ittifak etmeleridir. Buradaki icmâda müçtehitler arasında konu veya hüküm açısın da herhangi bir gizlilik söz konusu değildir. Herkesin fikri açıktır. Kaynaklarda sarih ve sükûtî icmâ, icmânın rükünleri olarak geçmektedir. Sarih icmâ, azimet; sükûtî icmâ ise ruhsat olarak ifade edilir.[177]

4.4.9.2. Sükûtî İcmâ

Bazı müçtehitlerin şer'i bir konu ile ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra diğer müçtehitlere ulaşabilecek ve meseleyi araştırıp bir karara varıncaya kadar zaman geçmesine, müçtehitlerinde fikirlerini açıklamaları için herhangi bir maninin olmamasına rağmen müçtehitler bu fetvayı açıkça reddetmeme ve karşı çıkmamaları ile ilgili meydana gelen icmâ çeşididir.[178] Sükûtî icmâda, ortaya atılan görüşün veya gösterilen davranışın zamanın müçtehitlerine ulaşması ve üzerinde tefekkür etme zamanın geçmesi, özellikle bu görüş veya davranışa ihtilaf imkânlarını ortadan kaldıran korku ve benzeri sebeplerin mevcut olmaması şart koşulmuştur. Aynı şekilde yerleşmiş bir ihtilaftan sonra ortaya atılan görüşe sükût etmek bu konuda muvafakate delâlet sayılmamakta ve böyle konularda sükûtî icmânın teşekkül edemeyeceği ifade edilmiştir.[179]

---

[176] Hallâf, *İlmü usûlü'l-fıkıh*, 205.
[177] Pezdevi, *Usulü'l-Pezdevi*, 239.
[178] İbn Melek Abdüllatif b. Abduaziz, *Şerhu'l Menar,* (İstanbul: Matbaai Osmaniyye, t.y.), 1314, 254-255; Hallâf, *İlmü usûl'ul fıkıh*, 55; Ebu Zehra, *Usûlü'l-fıkıh,* 205.
[179] Serahsî, *Tabakât,* 2/ 202-203.

4.4.10. İcmânın Bağlayıcılığı ve Kapsayıcılığı

Usûl âlimleri**,** icmânın bağlayıcı olduğu konusunda ittifak etmişler. Ancak icmân'ın tanımı ve kapsayıcılık açısından ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğu bunu kabul ederken, pek az sayıdaki kişiler de kabul etmemişlerdir. İcmâ delilini kullanan âlimlere karşı tavır takınmak batıldır demişler. Bunun delili ise Şafiî mezhebinin hâkim görüşe göre zimmi gibi şahıslara karşı Müslüman öldürülmezken, aynı şekilde velinin izni olmadan bakire ve dul bayanların nikâh akdi geçersiz saymışlardır. Hanefi mezhebi fukahanın çoğunluğuna göre, Şâfiî mezhebinin aksine yukarda zikrettiğimiz her iki fıkhi hükmü de kabul etmişlerdir.[180]

4.4.11. İcmânın Şer'i Delili

Fukahanın çoğunluğu icmâ'nın şer'i bir delil olduğu konusunda ittifak etmişler ve onunla amel edilmesinin tüm Müslümanlar için vacip olduğunu söylemişlerdir. Fakat Şiâ, Hariciler ve Mutezililerden Nazzâm ise fukahaya muhalefet edip icmâyı kabul etmemişlerdir. İcmâyı kabul edenlerin delilleri; Kitap, Sünnet ve akıldır.[181]

Kitap delilinden şu iki ayeti zikredebiliriz:

"*Yolun doğrusu kendine apaçık beli olduktan sonra Resulullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız''. Orası varılacak ne kötü bir yerdir*."[182] Burada Allah, tercih edilecek yol ve seçeneğin sadece iman eden müminlerin yolu olduğunu, Hz. Peygambere karşı çıkmamak gerektiğini, aksi taktîrde bunun karşılığının ve cezasının cehennem ateşi olacağını söylemiştir.[183]

İcmânın Kitap'tan diğer delilleri şunlardır: "*İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıktan uzak bir ümmet yaptık*."[184] *Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın; bölünüp parçalanmayın*."[185]

---

[180] Âmidî, *el- İhkam,* 1/266.
[181] Âmidî, *el- İhkam*,1/ 266
[182] Nisa,4/115.
[183] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/312-313.
[184] Bakara, 2/143.

İcmânın delili olarak Sünneten şu hadisi zikredebiliriz:

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İşlerin en hayırlısı, orta halli olanıdır*."[186]

Aklî delil ise şudur: İcmâın kaynak olduğunu ispat için ileri sürülen aklî istidlâller, ilâhî kanunun insanlığın sonuna kadar varlığını sürdüreceği, İslâm müntesipleri içinde her devirde doğru görüş üzerinde olanların bulunacağı ve doğrunun, ister ittifak ister ihtilâf halinde olsunlar İslâm âlimlerinin vardıkları sonuçların dışında kalamayacağı noktasında merkezîleşmektedir. Ancak birçok usul âlimi aklen, diğer ümmetler bakımından olduğu gibi İslâm ümmeti açısından da hata üzerinde birleşme ihtimalinin bulunduğunu, bu sebeple icmâın hüccet sayılması için ancak naklî delile dayanılabileceğini ve naslarla hata ihtimalinin ortadan kaldırıldığının bildirilmesinin müslümanlar için bir onurlandırma niteliği taşıdığını belirtir[187]

4.4.12. Medine Ehlinin İcmâsı

İcmâ konusunu teorik anlamda ele alan Şafiî, başta Medine ehlinin olmak üzere çeşitli beldelerdeki ittifakların icmâ sayılmayacağını, bu konuda her dönemde ihtilafın bulunduğunu muhatabıyla tartışmıştır.[188] Aynı şekil de Cessâs da bu doğrultuda konuyu ele alır ve icmâın deliline delalet eden ayetlerin bir belde ehlini tahsîs etmediğini, dolayısıyla ittibâ edilmeleri konusunda Medine ehlinin diğer belde insanlarından bir farkının bulunmadığını belirtir.[189]

Bâkıllânî, Medine'deki âlimlerin ittifakının icmâ sayılmayacağını şöyle açıklamıştır: Muhakkik usûlcülere göre, Medine'deki âlimler bir hüküm üzerinde ittifak edip diğer beldelerdeki âlimler buna muhalefet etseler onların ittifakı icmâ anlamında bir delil teşkil etmezdir.[190]

---

[185] Âl-i İmrân, 3/103.
[186] Tirmizî, *"Fiten",* **7**, (2166).
[187] Dönmez, "İcmâ", 21/417-431.
[188] Şâfiî, *Cimâu'l-ilm,* 29-32.
[189] Cessâs, *Usûlü'l fıkıh*, 3/ 254.
[190] Cüveynî, *et-Telhîs*,3/113-115.

Çoğunluğa göre Medine ehlinin icmâsı tek başına delil değildir. Fakat İmam Malik, Medine ehlinin icmâsının delil olacağı kanaatindedir. İmam Malik'in buradaki maksadı Medine'de yaşayan ashabın icmâ görüşü, Medine dışındaki ashabın görüşlerine tercih edilmesidir.

Bazılarına göre Medine Ehli'nin icmâsından maksadı Medinedeki sahabenin Medine dışındakilerden daha evladır anlamındadır. Başka bir grup kimse ise ''Medine Ehli'nin icmâsındaki yetkili kişileri Hz. Peygamberin ashabı olanları kapsadığını söylemişlerdir.[191]

İcmâ konusunda kabul edilen görüş, çoğunluğun görüşüdür. Dolayısıyla icmâda yer alan kişiler hem Medine ehlini hem de onlar dışındakilerini kapsıyor. Böylece Medine Ehli'nin icmâsı icmâ olarak delil teşkil etmemektedir.

Maliki mezhebinin mensupları hem nassı hem de aklı kendi görüşleri için delil göstermişlerdir. Nastan delil, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadisidir: ''*Muhakkak ki Medine temizdir, körük demir pasını yok ettiği gibi onun kötülüğü de öyle yok olur*.''[192] Başka bir hadiste de Hz. Peygamber, "*Yılanın deliğine doğru gitmesi gibi İslam Medine'ye doğru akar*." buyurmuştur.[193]

Medine ehlinin icmâsını kabul eden Mâlikîler kendi görüşleri için ayrıca şu gerekçeleri öne sürmüşlerdir:

a- Medine Peygamberin hicret yurdu, kabrinin medfun olduğu ve vahyin indiği yerdir. İslam'ın devam ettiği Yesrib (Medine), sahabenin toplu olarak yaşadıkları yerdir. Bundan dolayıdır ki söz sahibi olanlardan bu hakkı almak olmaz.[194]

b- Medine ehli Kur'an'nın inişine şahit olmuşlar, Kur'an'ın anlamını açık bir şekilde Hz. Peygamber'den işitmişlerdir ve Peygamberin hal ve tavırlarını herkesten en iyi bilenlerdir. Bundan dolayıdır ki onlardan hak dışında bir şey sadır olmamıştır.

---

[191] Âmidî *el-İhkâm*, 1/319-320.
[192] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî,* "*Fedâilul-Medine*", 2/3212; Müslüm, *Sahîhu Müslim,* "*Kitâbu'l-Hacc*", 488.
[193] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî,* "*Fedâilul-Medine*", 2/3212.
[194] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/319-320.

c- Medine ehlinin rivayeti derece olarak diğer şahıslarının rivayetlerin önündedir. Aynı şekilde onların icmâsı delil açısından diğer icmâların üzerindedir.[195]

Mâlikîlere göre Medine kötü şeylerden uzaktır. Medine ehlinin icmâsı, oranın dışındakileri için delil teşkil etmektedir. Burada icmânın Medine'ye has kılınması ancak ona verilen meziyet ve şereftir. Bu durum o şehri diğer şehirlerden ayırmaktadır.[196]

Âmidî bu görüşe katılmamaktadır. Onun ifade ettiğine göre Medîne'nin faziletli olması başka bir şehrin faziletli olmadığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla sadece Medine Ehli'nin icmâsının kabul edilip Mekke'nin icmâsının kabul edilmemesi uygun olmaz. Nitekim Mekke-i Mükerreme; Zemzem suyu, Hacerü'l-Esved, Safâ, Merve'yi içermekte olup Hac Menasik yerlerleridir.

Aynı şekilde Hz. Peygamberin doğduğu yerdir. Hz. Peygamber ve Hz. İbrahim'in peygamber olarak gönderildiği yerdir. Bu özelliklerin hepsi olmasına rağmen Mekke ehlinin icmâsı delil delil teşkil etmemektedir. Hiç kimse böyle bir şeyi dememiştir. Dolayısıyla dikkate alınan husus âlimlerin ilmi ve müçtehitlerin içtihadı olup icmâ konusunda yer önemli değildir.[197]

Hz. Peygamber (s.a.s), "*Ashabım yıldızlar gibidirler, hangisine uyarsanız hidayete erişirsiniz",* buyurmuştur. Burada herhangi bir yerle sınırlama yapılmamıştır. Çünkü burada herhangi bir mekânın etkisi yoktur.[198]

4.4.13. Ehl-i Beytin İcmâsı

Ehl-i beyt'in icmâsı, cumhur ve Şevkânî'ye göre tek başına şer'î delil olarak kabul edilmezken;[199] Ca'feriyye ve Zeydiyye mezhepleri başta olmak üzere Ebû Ali el-

[195] Âmidî, *el-İhkâm*, 1/320.
[196] Âmidî *el-İhkâm*, 1/320-321.
[197] Âmidî *el-İhkâm*, 1/320.
[198] Âmidî *el- İhkâm*, 1/321.
[199] Râzî, *el-Mahsûl*, 4/166.

Cübbâî, oğlu Ebû Hâşim, Ebû Abdullah el-Basrî ve Kâdî Abdülcebbâr'ın, bir rivayetine göre hüccet kabul edilmektedir.[200]

Bu bağlamda Ca'feriyye sadece Ehl-i beyt'in icmâlarını şer'î delil kabul ederken; Zeydiyye mezhebi hem cumhurun icmâ dedikleri müctehitlerin ittifakını hem de Ehl-i beyt icmâını hüccet kabul etmektedir. Birinci türü âm icmâ ikincisini hâs icmâ şeklinde isimlendirmişlerdir.[201] Dolaysıyla Zeydiyye'nin icmâ konusunda Ehl-i sünnet ve Ca'feriyye arasında bir denge de olduğunu belirtebiliriz.

Zeydî usûlcüler, cumhurun mutlak icmâ için âyet ve hadislerden istidlalde bulunduklarını kabul etmektedirler. Başka bir ifade ile Zeydîler, delillerden anlaşılan ümmetin tamamının hatada birleşemeyecekleri hususunu olduğu gibi benimsemişlerdir.[202]

Ancak bu husus, salt ümmetten kaynaklı değil, ümmetin içinde var olan Ehl-i beyt'ten kaynaklıdır. Çünkü mutlak icmâ bir değer taşımamaktadır. Zira onlar, cumhurun tanımladığı icmâın, imkânı, gerçekleşmesi, bilinmesi ve nakledilmesinin muhal olduğunu düşünüyorlar. Bundan dolayı şöyle bir söylem geliştirmişlerdir: İcmâmız, bir kanıttır.[203]

Bununla beraber Zeydîler, Ehl-i beyt hakkındaki âyet ve hadislerde farklı bir yoruma başvurarak, onların icmâlarına ayrı bir önem atfetmişlerdir. Nitekim onlar Ehl-i beyt'in hatada birleşmeyeceklerinden ve masum olduklarından dolayı söz konusu olan şer'î meselelerde icmâlarını hüccet kabul etmişlerdir.[204] Bu açıdan Ca'feriyye mezhebi gibi icmâın alanını daraltmamış, bir nebze de olsa genişletmişlerdir.

Ehl-i beytin ittifak ettiği bir konuda muhalefet varsa icmâ gerçekleşmez. Ama Şiâ onların, icmânın gerçekleşeceğini ileri sürmüşlerdir. Şia, Ehl-i beyt'in icmâsını Kitap, Sünnet ve akıl ile delillendirmiştir. Kitap olarak şu ayeti delil göstermişlerdir: "*Ey*

[200] Râzî, *el-Mahsûl,* 4/166; Hüseyin b. Kasım b. Muhammed (1050), *Hidâyetü'l-'Ukûl İlâ Gâyeti's-Sûl fî İlmi'l-Usûl*, 2. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1/509.
[201] Ebû Abdillâh Abdurramân Kâsım b. Hâlid el-Utakî el- Mısrî, *Hidâyetü'l-'Ukûl*, 1/490.
[202] İbn Kasım, *Hidâyetü'l-'Ukûl,* 1/498-507.
[203] İbn Kasım, *Hidâyetü'l-'Ukûl,* 1/492.
[204] İbn Kasım, Hidâyetü'l-'Ukûl, 1/509.

peygamber ailesi! Allah size sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak ister."[205]

Burada Ehl-i beyitin kirlerden arındırılmışlığından maksat, onların hatadan, dalaletin kirinden temizlenmesidir. Ehl-i beyte, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin girmektedirler. Bu âyet indiğinde Hz. "Peygamber abasını (cübbesini) alıp yukarda isimlerini saydığımız dört kişi üzerine atıyor ve diyor ki: *''Bunlar benim ehli beytimdir*.'' [206]

Sünnetteki delil ise şu hadistir: ''*Ben sizin aranızda iki ağır-paha biçilmez emanet bırakıyorum. Onlar, Allah'ın kitabı (Kur'an) ve ıtretim (Ehl-i beytim)dir*.''[207]

Akıl delili ise şudur: Ehl-i beyt hasletleri, şeref ve nesepleri ile ev halkı olarak Hz. peygamberin yakınlığına mazhar olmuşlardır. Peygamberlik madeninde yetişen, sebebi nüzule mazhar olan ve Kur'an'ın tefsirini en iyi bilenlerdir. Hz. Peygamber'in davranışlarını ve sözlerini en iyi bilen kişilerdir. Çünkü onlar sürekli Peygamberle beraber olmaları dolayısıyla onların hatadan uzak kalmalarını sağlamıştır.[208]

4.4.14. Fakihlerin İcmâda Bulunan Kişilerin Tevatür Derecesine Ulaşma Şartında İhtilafı

Fakihler, icmâda bulunan kişilerin tevatür derecesine ulaşma şartı açısından ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı icmânın aklî olarak delil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğun olduğu fakihlerden bir gruba göre ise icmâda bulunan kişilerin hata üzerinde birleşmeleri düşünülemez.

Şafiî, genelin görüşünün delil olacağını söyleyen karşısındaki âlimlerle, çoğunluğun ne olduğuna dair tartışmıştır. En sonda da bütün o bölgedeki fakihlerin ittifakıyla icmânın ancak meydana gelebileceğini söylemiştir.[209]

---

[205] Ahzâp, 33/33.
[206] Ebû Dâvûd, "Menâsîk", 56.
[207] Tirmizî, *Menâkıb:* 31; Ahmet b. Hanbel, *Müsned,* 3: 14, 17-26.
[208] Âmidî *el-İhkâm,* 1/322.
[209] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Cimâu'l-ilm*, thk., Dr. Rıf'at Fevzi Abdülmuttalib), Mansure: Daru'l Vefâ, 2001, 9/19-32; Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, 127.

Cessâs ise icmâları kabul görülecek içtihat sahiplerinin sayısının ne olacağı konusunda fukahanın ihtilafa düştüğünü söylemiştir. Kerhî'nin de savunduğu görüşe göre, bir kişi bile olsa az sayıda kişinin muhalefeti durumunda icmânın gerçekleşmeyeceğini, diğer bir görüşe göre ise muteber olan icmânın, kanaatlerini bildirip de bu bildirdiklerinin isabetli olmaması adet gereği imkânsız olan bir grubun ittifak etmesi olduğunu açıklar. Cessâs, tevatür derecesi denilebilecek bu ikinci görüşün delâlet açısından daha açık olduğunu ifade etmiştir.[210] Bir konuda, bu ikinci görüşte belirtilen özelliklere sahip iki grup fukaha ihtifa düşerlerse daha sayıca daha fazla olan grubun görüşünün icmâ sayılacağını kabul edenlere karşı fukahalar genelde, bununla icmanın meydana gelmeyeceğini ve delilin gerektirdiği şekilde hüküm verileceğini belirtmişlerdir.[211]

Bâkıllânî, âlimlerin çoğunluğuna göre, icmâın gerçekleşebilmesi için icmây'a katılma şartlarını taşıyan bütün müctehidlerin bir konuda ittifak etmelerinin gerekli olduğunu belirtir. Şayet bir kişi hariç, bir dönemin bütün âlimleri bir hükme dair ittifak etse, bu bir kişinin muhalefetine rağmen, icmâ gerçekleşmez demiştir. Bazı fakihler ise bir ya da iki kişinin muhalefetine itibar edilmez derken, bazısı da tevatür derecesine ulaşmayan hiçbir muhalefete itibar edilmeyeceğini söylemişlerdir.[212]

Şafiî ve Kerhî'nin savunduğu görüş doğrultusunda icmânın, ancak bütün âlimlerin ittifakı ile gerçekleşeceğini savunan Bâkıllânî, dayandığı naklî delillerin mü'minlerin icmâsını hüccet saydığını, bir kişinin muhalefeti durumunda bu umumun icmâsını bozulacağını ifade etmişlerdir.[213]

Cüveynî ise, İslâm âlimlerinin sayısının tevâtür derecesinin altına düşmesi hatta bir dönemin âlimsiz, İslâm hukukunun işlevsiz kalması şeklinde bir fetret döneminin olmasını mümkün görür, ancak tevâtürün altındaki ittifakın hüccet olduğunu kabul etmez.[214] Cuveynî, icmâda bulunan kişilerin sayısı tevatür dercesine gelmemişse hata

[210] Cessâs, *el-İcmâ,* 1/177-180.
[211] Cessâs, *el-İcmâ*,1/191.
[212] Cüveynî, *et-Telhîs*,3/61.
[213] Gazzâlî, *el-Müstesfâ,* 1/539-543.
[214] Cüveynî, *el-Burhân*, 1/691.

olması kaçınılmazdır. Çünkü icmâın kaynağının, âdetin sürekliliğine dayandığını açıklar.[215] Âmidîye göre ise eğer icmâda bulunan Müslümanların sayı tevatür derecesinin altındaysa bu, icmâ olarak kabul edilemez. Fakat sayı bakımından icmâ yapılan meselenin tevatürün altında onların İslamlarını, imanlarını ve sözlerini bilinmemesi beraberinde sıkıntıyı da getirir. Çünkü imanı bilinmeyenin ve dini açıdan haberin kaynağı bakımından doğruluğu da kesin olarak bilinmez.[216]

Bunun hakkındaki deliller şunlardır: *Hz. Peygamberin: (s.a.s.) Allah'ın emri gelene kadar ümmetim hak yol üzerinde olacaktır*.[217] Başka bir hadiste Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizin dininizde ilk yok olacak olan şey emanettir, en son ise namazdır*.[218] Yine başka bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle demiştir: *Allah insanların göğsünden ilmi kabzetmeyecek, fakat ilmi kaldıracak ve âlimleri alacak, ne zamanki âlim kalmayınca; insanlarda (kendi kafalarına göre) cahil (bilgisiz)bir kişiyi önder kılarlar, ona bir şey sorulduğunda, bilgisizce fetva verir, hem kendisini hem de onları dalalete götürür*.[219]

4.4.15. Âlimlerin İttifakı ve İhtilafı

Çoğu âlimin ittifak ettiği ve bir kısmının da muhalefet ettiği hususta âlimlerin çoğu bu tür ittifakın icmâ olmadığını ifade etmişlerdir. Mutezile ekolünden Muhammed b. Cerir Taberi, Ebubekir Razî, Ebü'l- Hüseyin el- Hayyât ve Ahmet b. Hanbel bu tür ittifakı icmâ olarak kabul etmişlerdir.[220]

Başka bir grup âlim ise eğer o az olan âlim grubu tevatür seviyesine ulaşmamışsa o icmâya itimat edilmez. Fakat o tevatür seviyeye gelmişse itimat edilir ve geçerli olur demişlerdir.[221]

---

[215] Âmidî *el-İhkam,* 1/327.
[216] Âmidî *el- İhkâm*, 1/328-329.
[217] Buhâri, *Sahîhu'l-Buhârî,* "*Menâkıb*", 28,(2131), "İ'tisam", 10,/2144), "*Tevhid*", 29,(1450); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/244.
[218] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/329.
[219] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/330.
[220] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/312-313.
[221] Âmidî, *el-İhkâm,* 1/312-313.

Âlimler aynı asırda olanların icmâ konusunda fikirlerinin geçerliliği hakkında ihtilafa düşmüşlerdir**.** Şâfiî, Hanifi Mezheblerinin ve Mutezile'nin kısacası genelin görüşlerine göre bu şart değildir. Ahmet b. Hanbel ve hocası Ebu Bekir b. Fûrek bunun şart olduğunu söylemişlerdir. Fakihlerden bir kısım ise eğer hem sözlerinde hem de fiillerinde ittifak olduğu takdirde aynı asırda olmanın icmâ açısından çok önem teşkil etmediğini belirtmeşlerdir.

Eğer icmâ yapan kişilerden biri icmânın ehli bir âlim ise bu âlimin verdiği hükümde diğer kişiler ittifak halinde iseler yani bu hüküm yaygın ise bu icmâ geçerli olur. Muhtar görüş de budur. Başka bir kısım âlim ise icmâ için aynı asırda olma şartı yoktur demişlerdir.[222]

Fakihlerin genel görüşüne göre; icmânın gerçekleşmesi için icmânın delil olması gerekir. O icmâ da aynı asırda son kabul edilen bir icmâ olması gerekir. Bu konuda bir ihtilaf ve uyuşmazlık yoksa bu delil etrafında aynı asırda olan kişilerin icmâsı geçerlidir. Buna karşın bir görüş ise delilin onların ittifakından şart olması ve onların asırlarında ihtilafın olmamasıdır. Bu durumda da tartışmanın tam merkezi haline gelir.[223]

Kanaatimce burada tartışılması gereken asıl konu icmânın ehil bir kişi tarafından yapılması durumuna hükmünün ne derece geçerliliğini koruyacak olmasıdır ve icmâ yaptığında geçerliliği hükmü ne olduğu olacaktır. Buradaki bir kişinin görüşüne icmâdan ziyade kişinin rey-içtihat desek daha isabetli olur.

Genel olarak baktığımız zaman cumhura göre icmâ için aynı asrı olma şartı yoktur. Yani icmâ yapılan konu veya hüküm farklı asırda da olabilir. Yukarda kişisel bir içtihada değinmiştik. Örnek olarak, Bedir savaşı öncesi Hz. Peygamber ile sahabenin konaklama konusunda istişaresine değinebiliriz: Sahabe konaklama konusunda Hz. Peygambere fikrini sorunca Hz. Peygamber bunun kendi fikri olduğunu söylemiştir. Aksi halde bu konuda vahiy olsaydı istişareye girmeyeceğini hemen vahyi hükmünü yerine getireceğini belirtmiştir. O Sahabeninin fikrini kabul etmiştir. Bu örnekte olduğu

[222] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/334-334.
[223] Âmidî, *el- İhkâm*,1/ 334-334.

gibi eğer bir konuda vahyin hükmü varsa susmaktan başka bir çare yoktur. Ama içtihat olması durumunda fikir öne sürülebilir. Zaten burda da Hz. Peygamber sahabenin fikrini dikkate alıp uygulamasına izin veriyor. O sahabenin belirtiği yere konaklanıyor.

Eğer fakihler herhangi bir asırda yeni çıkmış bir hüküm veya konu üzerinde ittifak etseler. Bu meseleye istinaden onlar tüm ümmet olarak kabul edilir. Onların hatadan korunması gereklidir.[224]

Bu da eğer bir hüküm üzerinde hem sözleriyle hem de fiilleriyle ya da ikisiden birisiyle icmâ edip ittifak edilirse geçerlidir.[225] Fakat bir kişinin hükmü olursa ve bu hüküm insanlar içinde yayılırsa ve kimse buna karşı gelip inkâr etmeyip sükût ederlerse her ne kadar zahiren sabit olan hüküm üzerinde ittifak olunmuş olur.

Ortada açık bir delil varsa sükût ve ittifakla beraber zahir görüşe göre bu delile muhalefet edilmemesi gerekir. Fakat eğer tâbiîn muhalefetle beraber orda olanların ısrarına rağmen sükûta devam ederlerse bu muhalefet açık icmâ'ya karşı itibar edinmemektedir.[226]

Bu konumuzla paralel bir örnek daha verirsek Hz. Ömer İslam halifesi olunca kendi zamanında içki haddinin Hz. Ebubekir ve sahabe tarafından 40 değnekle sınırlandırılmasına rağmen bunu 40'tan 80 değneğe çıkartmıştır.[227] İçki içenin had cezasını 40'tan 80 değneğe çıkartmak sükûti icmâya muhalefettir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ümmet arasındaki fark onun sözü vefat etmeden önce Allah tarafından iptal edilebilir ve o hüküm kaldırılabilir. Çünkü bu Peygambere indirilen kesin vahiydir. Kesin bir delili aynı şekilde kesin bir delille yok etmekte herhangi bir sakınca yoktur. Fakat icmânın kesin hükmü içtihat yoluyla kaldırılamaz. Çünkü sistem ve kesinlik bakımından bunlar aynı değildir.[228]

---

[224] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/336.
[225] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/336.
[226] Âmidî *el-İhkâm*,1/337-338.
[227] Âmidî *el-İhkâm,1/337-338*
[228] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/342.

Bu bilgiler ışığında Âmidî, burada yine kalitesini ve derin ilimini ortaya koymuştur. Yani burada Hz. Peygamber ile Ümmet arasında fark tabi ki aynı olamaz. Çünkü Peygamber getirdiği kesin hüküm ve kesin deliller ortada ne şüpheye ne de zanna yer vermez. Ama diğer tarafta hem şüphe hem de zana ve içtihat olan bir hüküm vardır. Bunların elbette bir olmaları mümkün değildir. Çünkü vahiy kesin olmakla beraber diğer hükümler içtihat ve rey ile yapıldığı için onlar kesin delil teşki etmezler.[229]

4.4.16. Âlimlerin Bir Hüküm Üzerinde İttifakı

Âlimlerin bir mesele üzerinde ittifak ettiği bir hüküm tüm ümmeti kapsamaz. Fakat âlimlerin yaptığı bu icmâda delil varsa onlara muhalefet edilmemesi gerekir. Bir müçtehid, uygun olan bir meseleye muhalefet etse bile icmâ yine de gerçekleşir. Eğer icmâ içtihat veya kıyastan dolayı gerçekleşirse muhalefetin hürmetinden dolayı icma ile uygundur. Bu da bir zıtlıktır. [230]

4.4.17. Aynı Asırdaki Fakihlerin İhtilafa Düşmesi

Âlimler, aynı asırda olanlar icmâ hakkında ihtilaf etmişlerdir. Cumhurun bu ihtiaf konusunda kararı açıktır. Bu hükmün geçerli olmadığıdır. Fakat Şiâ'dan, Hanefî'den ve Zahirilerden bir kısımı cumhura muhalefet edip bu görüşü kabul etmemişlerdir. [231]

4.4.18. Aynı Asırda Olanların Kendilerini Delillendirmeleri

Âmidî'ye göre, aynı asırda olanlar bir hüküm hakkında kendileri icmâyı geçekleştirmeleri için bir delili arz edebilirler. Ya da aynı asırda olmayacak olanlar ise kesin bir delile göre bu delilin iptal edilmesi onun sıhhati açısından ya da her iki konuda da sükût etmeleri daha iyidir. Fakat çok az kişilerde bunun caiz olmadığını ve cumhura ihtilaf etmişlerdir. Âmidî''ye göre bu hüküm caizdir. Fakat eğer onların açık bir delili varsa aynı asırda yaşayanların bunun üzerinde ittifak etmeleri gerekmektedir.[232]

---

[229] Âmidî, *el-İham,1/342.*
[230] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/346-347.
[231] Âmidî, *el-İham,* 1/348-349.
[232] Âmidi, *el-İhkâm,* 1/353-354.

4.4.19. Aynı Dönemdeki Bazı Âlimlerin Görüşleri

Herhangi bir dönemin âlimleri bir konunun hükmüne dair ihtilafa düşüp iki görüş ortaya çıksa, sonra bu görüşlerden birini savunanlar görüşlerinden dönüp diğer görüş sahipleri ile aynı kanaate sahip olsalar. Bu artık icmâ sayılıp sayılmayacağı konusunda âlimlerin ihtilaf ettiğini söyleyen Cüveynî, usûlcülerin çoğunluğuna göre bunun icmâ sayıldığını, Bâkıllânî'ye göre ise icmâ sayılmayacağını dile getirmiştir. Zira ona göre bu durumda ihtilafın caiz olduğu üzerinde icmâ edilmiştir. Cüveynî ise böylesi bir durumu iki kısma ayırmıştır. Eğer ihtilaftan kısa bir süre sonra ittifak gerçekleşmişse bu ihtilaf, bir kimsenin şüphesi ve düşünme süresi hükmünde olup, bunun icmâı engelleyen bir etkisi olmaz.

Şayet ihtilaf uzun sürmüşse, öyle ki görüşlerden birinden vazgeçme ile neticelenecek araştırmanın üzerinden örfe göre, bu görüşten vazgeçecek kadar yeterli bir zaman geçmişse ve bundan sonra bir görüş üzerinde ittifak gerçekleşmişse bu, Bâkıllânî'nin savunduğu gibi, ihtilaf üzerinde zımnî bir ittifak gerçekleştiğinden, icmâ sayılmaz.[233] Bir asrın âlimleri ihtilaf edip iki görüşe ayrıldıktan ve bu iki görüş üzerinde öldükten sonra, sonraki asrın âlimleri bu görüşlerden birini reddedip diğeri üzerinde ittifak etse bu ittifakın icmâ sayılıp sayılmayacağı konusunda usûlcüler ihtilaf etmiştir.

Cumhur bunun hiçbir şekilde icmâ sayılmayacağını söylerken, bazı usûlcüler de bunun kat'î bir icmâ sayıldığını ve bu görüşten ayrılıp reddedilen görüşle amel etmenin uygun olmadığını söylemişlerdir. İkinci asrın âlimlerinin bu görüşlerden biri üzerinde ittifak etmelerinin icmâ sayılmayacağını söyleyen fukahalardan bazıları onlardan icmânın düşünülemeyeceğini. Ancak bu iki görüşten birini reddetmeden diğer görüşün evlâ olduğu üzerinde ittifak edebileceklerini.

Diğer bazı âlimler ise bir görüşü reddetme ve onunla ameli haram görme üzerinde şekli bir ittifakın oluşabileceğini ancak bu ittifaklarının hüccet olmadığını belirtmişlerdir. Zira ihtilaflı bir meselede onlar ümmetin tamamı sayılmazlar. Reddedilen görüşün sahibi olup ölen âlimler, yaşıyormuş ve görüşlerinden ayrılmamış

[233] Cüveynî, *el-Burhân*, 1/710-713.

hükmündedir. Çünkü mezhepler, bir mezhep imamının sahiplerinin ölümüyle geçersiz hale gelmezler.[234]

Aynı asırda olan fukahanın icmâ konusunda bir meselenin hükmü üzerinde ihtilaf ettiklerinde ve bu ihtilaf gerçekleşirse bu konuda fuhalardan herhangi bir inkâr eden çıkmasa bu tür icmâ gerçekleşir mi yoksa geçersiz mi olur?

Bu konu hakkında görüşlerini ileri süren Şâfiî mezhebine mensup olan Ebubekir Seyrafî; Ahmet b. Hanbel, Ebu Hasen el-Eşâri, İmamel Haremeyn, Gazzâli ve aralarında başka usûlcülerin de bulunduğu bu grup icmânın gerçekleşmeyeceğini fakat Mutezile, Şâfiîlerin geneli ve Ebu Hanife bunun uygun olduğunu ve icmânın gerçekleşebileceğini ileri sürmüşler.[235]

Âmidîye göre birinci görüş muhtar olan görüştür. Çünkü ümmet eğer iki görüş üzerine ihtilaf ederlerse ve o zaman da icmâ kesin olarak gerçekleşir. O zaman da iki görüşten birini alabiliriz. Bu ister içtihat olsun ister taklit olsun onlar hatadan beri olurlar.

Şayet onlardan sonra iki görüşten birine icmâ yapılırsa o zaman müçtehitlerin başka görüşlere yönelmeleri engellenir. Her ne kadar ümmet birinci asırda icmâ edip caiz olduğuna karar vermişlerse onların görüşlerine göre birinci asırdakiler bu konuda hata yapmışlardır. Aslında bu konuda en uygun olan onların görüşlerini ret etmek ya da ikisinin görüşünü beraber kabul etmektir. O zaman da iki görüşten biri hata olur.

Çünkü içtihat yapan fakihler bu iki görüşü de hata ya da isabet ederlerse yine de o çabalarından dolayı sevap alırlar. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Hâkim içtihadında hata yaparsa onun için bir sevap eğer doğru çıkarsa o zaman onun için iki sevap vardır*."[236]

---

[234] Cüveynî, *et-Telhîs,* 3/79-80.
[235] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/359-360.
[236] Buhârî, "*İ'tisâm*", 21; Müslim, "*Akdıye*" 15. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "*Akdıye*" 2; Tirmizî, "*Ahkâm*" 2; Nesâî, "*Âdâbü'l-kudât*", 3; İbni Mâce, "*Ahkâm*", 3.

4.4.20. İcmânın Kaynak Değeri ve İnkârı

İlâm hukukçuların çoğunluğuna (cumhûr) göre icmâ geçerli bir delil olarak kabül eder ve ona İslâm hukûkunun kaynakları içerisinde Kitap ve Sünnetten sonra yer verir. İcmâ bir kaynak olarak görmeyenler ise Mutezile'den İbrâhîm en-Nazzâm, Hâriciyye ve Şîâ'nın bir kısmı gösterilmektedir.[237]

Cumhûr, icmâ için Müslümanların birliğini sembolize eden, müslümanların yoluna muhalefeti yasaklayan birden fazla âyeti ve ümmet içinde her zaman haktan yana olan insanların var olacağını, Müslümanların dalâlet üzerinde birleşemeyeceğini, cemaate bağlı olmanın gerekliliğine dair hadisleri delil olarak sunarlar.[238] Bahsedilen deliller icmâa doğrudan değil dolaylı bir katkı sunmaktadır.

İcmâın inkârı mevzusunda fakîhlerin cumhûruna göre sarîh bir yolla gerçekleşen sahâbe icmâsı dışında kalan diğer icmâların inkârı küfür sayılmaz.

Çünkü sahâbe icmâsı, mütevâtir icmâ şeklinde tavsif edilmiş ve icmâların en güçlüsü olarakkabul edilmiştir. Böyle bir icmâ delalatî kesin olan âyet ve mütevâtir sünnet gibi görülmüştür. Sahâbeden sonrakiler için bu durum söz konusu değildir.

O icmâlar, meşhur habere benzediğinden inkâr eden kişi tekfir edilmeyip sadece tazlil edilir.[239] Nitekim Sahîhayn üzerinde icmâ reddinin, küfrü gerektirdiğine dair herhangi bir açıklamaya ulaşmadığımız kadarıyla söz konusu edilmemiştir.

Her birinin kendine ait bazı hükümleri bulunan sarîh ve sükûtî icmâın, kaynak değeri taşıyıp taşımadığı konusuna, usûlcüler bu ikisi hakkında farklı değerlendirmede bulunmuşlaardır. Sarîh icmâın kaynak değeri, eğer herhangi bir konu üzerinde açık olarak bir icmâ geçekleşmemişse ve bu icmâ şöhret bularak meşhur olunmuşsa artık üzerinde ittifak edilmesi kat'î hüküm vasfını kazanmış olur.

---

[237] Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin el-Bağdâdî, *el-Udde fî Usûli'l-Fıkh*, (Thk. Ahmed b. Alî Seyr el-Mübârekî), y.y., Riyad 1993, 3/ 1064.
[238] Râzî, *el-Mahsûl,* 4/153.
[239] Mehmet Ali, Yargı, *Sünnetin Dindeki Yeri,* 84.

Ona muhalif davranmak uygun olmadığı gibi artık icmâ edilen o hâdise de ictihad ve ihtilaf mevzusu olmaktan çıkar. Dolayısıyla fukahânın cumhûruna göre sarîh icmâ kat'i bir delil olup ona uymak vâcib, muhalefet etmek ise haramdır.[240]

Sükûtî icmâın kaynak değerine gelince, sarih icmâı kaynak kabul eden cumhûrdan bir grup, sükûtî icmâı kaynak olarak kabul etmemişlerdir. Bu görüşte olanlar Mâlikîler ve İmam Şâfiîdirler. Hatta onlar, sükûtî icmâda tam bir ittifak oladığından onu kabul etmemişlerdir.[241]

Onlara göre "Sükût eden kimseye söz veya görüş isnad edilemez. Çünkü bir mesele hususunda söz veya görüş belirtilmediği halde bu sözü veya görüşü kabul etmiştir denilemez. Hatta sükût, kesin olarak onaylamayan yorumlanamaz.

Zira sükûtun bir takım sebepleri olabilir. Dolayısıyla sükûtun kat'î olarak onay manasında olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Muvâfakat hususunda bir emarenin olmadığı yerde, ittifak ve icmâ meydana gelmediği için bu tür icmâ hüccet olması neredeyse imkânsızdır".[242]

4.4.21. İcmânın Üzerinde Bir Asrın Geçmesi Şartı

Eğer icmâda bir konu üzerinde anlaşmaya varılırsa sonra üzerinde bir asır geçerse ve o konuda icmâ yapanların hepsi ölürse icmâ yapan âlimlerin icmâsında gürüş değişmesi olmazsa bu icmâ ittifakla geçerlidir. İcma üzerinde bir asrın geçmesi konusunda üç görüş bulunmaktadır:

Birinci görüş göre: Bir asır geçmezse bile icmâ meydana gelirse cumhura göre icmânın sıhhat şartları için geçerlidir ve aynı asırda olma şartı da yoktur. Bu da cumhurun görüşüdür. Fahreddin er-Razî de icmâ'nın geçerliliği konusunda cumhura muvafakat etmiştir.

[240] Dönmez, *Hukuk İlminin Esasları,* 108.
[241] Râzî, *el-Mahsûl,* 4/153.
[242] Râzî, *el-Mahsûl,* 4/156.

İkinci görüş göre: İcmâ'nın oluşması için asrın geçmesi şarttır. Ahmet b. Hanbel ve bazı Şâfiî âlimleri bu görüşü seçmişlerdir. Aynı şekilde Mu'tezileden Ebu Ali el Cubbâî de bu görüşte olanlardandır. [243]

Üçüncü görüşe göre: Eğer icmâ kavliyse (sözlüyse) üzerinde bir asrın geçmesi şart değildir. Cumhur ulemanın kendilerinden birinin sözü hakkında sükût edip inkâr etmeksizin icmâ oluşmuşsa bu tür icmâda inkârın izharı olmaksızın asrın geçmesi şarttır. Âmidi bu konuda şöyle demiştir: "Eğer onlar söz ve fiileriyle ittifak etmişlerse ya da ikisiyle beraber ittifak etmişlerse o zaman geri kalanlar da inkâr etmeyip sükût etmişlerse kendi aralarında bu meşhursa ve biliniyorsa o zaman da asrın geçmesi şarttır."[244]

[243] Âmidî, *el- İhkâm*, 1/256.
[244] Âmidî, *el- İhkam*, 1/256

5. SONUÇ

Seyfüddîn el-Âmidî'nin genel olarak ilim sahasında en çok göze çarpan eserleri; kelam, felsefe, mantık ve fıkıh alanındadır. Son dönem usûle dair eserlerinden biri olan mütekellim metodunun düşünce ekseninde oluşan, olgunlaşma açısından takdire şayan, hem çok değerli hem de fıkıh konusunda en önemli eserlerinden biri olan *el-İhkâm* adlı eserin müellifi Âmîdî, Şâfiî mezhebine mensup fıkıh anlayışının önde gelen önemli temsilcilerinden biridir. O, kendi eseri olan *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* adlı eserinde icmâ'nın oluşumunu, tahlilini yapmadan önce Kur'an ve Sünnet'e dayanarak daha sonra da sahabenin görüşlerini ele alıp tahlilini yaptıktan sonra da kendi düşüncesinin ekseninde onu açık bir şekilde beyan etmiştir.

Âmidî'nin ilim hayatının en önemli fıkıh eserlerinden biri olan *"el İhkâm fî Usûli'l-Âhkâm"* adlı eseri icmâ konusunu incelerken genel olarak âlimlerin görüşlerini ele alır. Daha sonra kendine has olan metoduyla olaya yaklaşır ve analiz eder. Elbette ki İslam hukuku, geniş bir bilim alan olduğu için farklı görüşlerin de ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Bu görüşlerin ele alınması farklı görüşlerin teşhisi ve mukayese edilmesinde meydana gelen problemlerin çözümüne ışık tutmuştur. Seyfüddîn el-Âmidî'nin icmâ anlayışı ile ilgili görüşlerini ele alan çalışmamız, *el-İhkâm* adlı eserinde ortaya koyduğu görüşlerini, özellikle de usûlün ana eksenini oluşturan şer'î delillerden biri olan icmâ yaklaşımını ortaya koymuştur.

Âmidî'nin *el- İhkâm* adlı eserini ve Âmidî'nin diğer eserlerdeki icmâ anlayışını ele almakla onun hukuk metodolojisindeki konumunu ve bu alana olan katkısını tespit ettik.

Âmidi, icmâ eden âlimlerin aynı asırda olma kuralını eleştirip cumhur gibi icmâda aynı asırda olma şartının ve bir kuralın olmadığını ifade eder. Bu çeşit icmâ'nın geçerli olduğunu ifade etmiştir. Herhangi bir asırda kaydıyla kıyamete kadar her asırda icmâ'nın söz konusu olduğunu, sadece sahabe ve tabiîn dönemiyle sınırlı olmadığını ifade etmiştir.

Âmidi'ye göre Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmetinin genel bir ifade olup kıyamete kadar Hz. Muhammed'e (s.s.a.) uyanları ve onun yolunda gidenleri kapsamaktadır. Hz. "Muhammed" kaydıyla önceki şeriâtlerin âlimleri ya da müçtehitleri devre dışı bırakmaktadır.

Âmidi'ye göre eğer herhangi bir asırda icmâ edenler müçtehit olmayıp hepsi âvam (halk) seviyesinde olsalar buna rağmen herhangi bir dini sorun hakkında ittifak etseler ittifakları geçerli değildir. Çünkü bunlar icmâ ehliyetine sahip değildirler.

Âmidî herhangi bir olayın hükmü üzerine kaydıyla icmâ'nın hem aklî hem de şer'î hükümlerinde hem olumlu hem de olumsuz karar alınabileceğini kastetmektedir.

Âmidî, eğer icmâ şartları yerindeyse ve icmâ için herhangi bir engel yoksa icmâ'nın yapılmasının kaçınılmaz olduğunu söyler. Bu şartları taşıyan icmânın geçerli olduğunu ifade eder.

Âmidî, ittifak kaydıyla kavlî, fiilî, takriri ve sukûtî ile icmâ'nın hepsini kastetmektedir.

KAYNAKÇA

Adsoy, Şerefettin. *Seyfuddîn el-Âmidî'nin Dekâiku'l-Hakâik fi'l-Mantık Adlı Eserinin Tercüme Tahkik ve Değerlendirmesi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned.* thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 cilt. Kahire: Darü'l-Hadîs, 1416/1995.

Ahmet Erkol, *Seyfeddin Âmidî'ye Göre Nübüvvetin İspatı*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: 1998.

Âmidî, Ebu-Hasan Seyfüddîn Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-ahkâm* (thk. İbrahim el-Acûz), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 1985, 1-4.

Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm.* thk. Seyid el-Cemilî. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-Arabî, 1404.

Aybakan, Bilal. "Şâfiî mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı* İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010)

Aybakan, Bilal. *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ.* İstanbul: İz Yayıncılık, 1438/2017.

Aybakan, Bilal. *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Basrî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib. *Muʿtemed fî usûli'lfıkh.* thk. Halil el-Meys. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *El-Câmiʿu's-sahîh.* 6 cilt. Beyrut: Darü İbni Kesîr, 1407/1987.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân.* Beyrut: Darü İhya'i Türasi'l-Arabî, 1405.

Cessâs, Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl,* thk. A'cîl Câsım en-Neşmî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfî ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 1405/1985.

Cevziyye, İbn Kayyim Şemsu'ddin Ebu Abdillah Muhammed İbn Ebi Bekr, *el-İ'lamu'l- Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemin*, Daru'l-Ceyl, Beyrut: 1973.

Coşar, Hakan Coşar, *"Seyfeddin Âmidî'nin Hayatı, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Eserleri",* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8 (2), 2008.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât, Dâru'n-Nefâis*, (Beyrut: y.y. 2007), 65; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 191**;** Ebu Zehrâ, İslam Hukuk Metodolojisi, (Çev. Abdulkadir Şener), (Ankara: y.y, 1997.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî. et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh. Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1417/1996.

Cüveynî, İmâmül'-Haremeyn Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf Ebu Me'âli İmâmu'l-Haremeyn (478/1085), *Burhân fi Usûli'l-Fıkh, Tahkîk*: Abdulazim Mahmud ed-Dîb, Dâru'lVefâ el-Mensûra, Mısır: 1418/1997.

Cüveynî, İmâmül'-Haremeyn Ebu'l-Me'âlî Ruknuddîn 'Abdulmelik b. 'Abdillâh b. Yûsuf. *El-Burhân fî usûli'l-fıkh*, 2, Thk. 'Abdul'azîm Maḥmûd ed-Dîb. Mışır: *Dâru'l-Vefâ*, 2012, 2/1433.

Çağmar, Mehmet Edip. "Âmidî'nin İhkâm adlı kitabında Hakikat ve Mecâz", Uluslarası Seyfeddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri, Ensar Neşriyat, İstanbul. 2009.

Çapak, İbrahim. Gazali'nin Mantık Anlayışı, Ankara: 2005

Çapak, İbrahim."Seyfüddîn Âmidî'nin Mantık Anlayışı", Uluslararası Seyfüddîn Âmidî Sempozyumu Bildirileri, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2009.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed es-Sünen, thk. Şuayb elArnaût. 4 cilt. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "İcmâ", DİA, TDV Yayınevi, İstanbul: 2000, 21/ 417.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Amel-i Ehl-i Medîne”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/21. İstanbul: TDV yayınları, 1991.

Durusoy, Ali. Kıyas, *DİA,* TDV Yayınevi, Ankara: 2002, 25/529-539.

Durusoy, Ali. “Kıyâs maddesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ankara: 2002.

Ebû Abdillâh Abdurramân Kâsım b. Hâlid el-Utakî el- Mısrî, *Hidâyetü’l-‘Ukûl,* 1/490.

Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el- Cessâs, *Usûlü’l fıkıh,* Mektebetü’l İrşad, İstanbul:1994.

Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414/ 2/78. Serahsî, Usûlü’s-Serahsî, 1993.

Ebü’l-’Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa’dî el-Hazrecî, *Uyûnü’l-enbâ᾽ fî tabakâti’l-etıbbâ*. thk. Nizâr Rızâ, (Beyrût: Dâru Mektebeti’l-Hayat, 1965), 650.

Ebü’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtü’l-a‘yân*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdr, 1990, 3/ 294.

Erişim 25 Eylül 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/icmâ.

Erkol, Ahmet. Seyfeddin Âmidî’ye Göre Nübüvvetin İspatı, Dicle Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Diyarbakır: 1998.

Eşit, D. (2019). ‘‘el-Kâdî Hüseyn el- Merverrûzî’nin Icmâ‘ Anlayışı’’. *Cumhuriyet Ilahiyat Dergisi,* 23 (2), 609-629.

Eşit, Davut. Şâfiî Fıkıh Usûlünün Gelişimi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Eşit, Yusuf.‘‘*Fıkıh Usûlünde İcmâ Ehiyeti* Tartışmaları’’Çukurova Üniversitesi İlahiyat FakültesiDergisi(ÇÜİFD)19/(Nisan2020):168-184.

Ferrâ, Ebû Ya’lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. elʿUdde fî usûli’l-fıhh’. thk. Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübarekî. 1410/1990.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. el-Müstasfâ min ʿilmi'l-usûl. thk. Muhammed Abdüsselam. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1413.

Goldziher'in Vorlesungen *über d. Islam*, Heidelberg bask. 1910.

Hallâf, Abdulvahha. İslam Hukuk Felsefesi, (çev. Hüseyin Atay)Ankara:1976,101.

Hallâf, Abdulvehhab. (1375/1955), *İlmu Usûli'l-Fıkh, Mektebetüd-Da've – Şebebü'l-Ezher*, Dâru'l-Kâlem: 1959.

Hazrecî, Ebü'l-'Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî. 'Uyûnü'l-enbâʾ fî tabakâti'l-etıbbâ. thk. Nizâr Rızâ. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1965.

Ignaz Goldziher, *Zâhirîler Sistem ve Tarihleri*, Çev. Cihat Tunç, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakülte Yayınları, 1982.

İbn Hallikân, Ebü'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-İrbilî. Vefeyâtü'l-a'yân, thk. İhsân 'Abbâs. Beyrût: Dâru Sâdr, 1990.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm. Kahire: Darü'l-Hadîs, 1404.

İbn Mânzûr Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mekkerem el- Ensârî, *Lisânü'l- Arab*, (Bulak: y.y., 1299-1308, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.

İbn Melek Abdüllatif b. Abduaziz, *Şerhu'l Menar,* (İstanbul: Matbaai Osmaniyye, t.y.), 1314, 254-255.

İbn-i Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (458/1066), *en-Nübzetü'lKâfiye fi Ahkâm-i Usûli'd-din, Tahkîk*: Muhammed Ahmed Abdulaziz, Dâru'lKütübi'l-'İlmiyye, Beyrût: 1405/1985.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. Çev. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıcı-İbrahim Kâfi Dönmez- Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. elCâmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine'ssünneti ve âyi'l-furkân. thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Darü'l-Kütübi'lMısriyye, 1964.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. el-Hâvi'lkebîr. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.

Muhammed Hamidullah, "Halife Hz. Ömer Devrinde Adli Teşkilat" (trc. Fahrettin Atar), İlim ve Sanat, 4/23, İstanbul 1989.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. el-Câmiʿu'ssahîh thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt.

Öğüt Salim Öğüt, "el-İhkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Haziran 2022), 21/534.

Öğüt, Salim. "el-İhkâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 26 Temmuz 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-ihkâm.

Ömer Faruk Atan, *Usul-i Fıkıhta Nesih,* Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005/ 4.

Özdemir, Ahmet, *Ahâd Haberlerin Reddedildiüği Durumlar- Ebu İshâk Eş- Şîrâzî (ö.476/1048) Örneği,* Şırnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 10, (Aralık 2019), 508-527, https:/7doi.org/10. 35415/simakifd.610105.

Pekcan, Ali, *Dört mezhep İmâmı'nın Görüşleri Merkezinde İslâm hukukunun Kaynaklarından İcmâ'*, 76.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. elHüseyn b. Abdilkerîm.

Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddin er- Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkh*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2012.

Said, Mustafa. *İslâm Hukukunda Yöntem Tartışmaları-Usûldeki Farklılığın Fakihlerin İhtilafındaki Rolü*, Rey Yayıncılık, Kayseri: 1993.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. Usûlü's-Serahsî. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.

Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rîfât, Dâru'n-Nefâis*, (Beyrut: y.y. 2007), 65; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 191**;** Ebu Zehrâ, İslam Hukuk Metodolojisi, (Çev. Abdulkadir Şener), (Ankara: y.y, 1997.

Sübkî, Ebû Nasr Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm. elİbtihâc fî şerhi'l-Minhâc. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdulvehhâb b. 'Alî. Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'lkubrâ, thk. Mahmûd M. et-Tanâhî. Hicr: b.y., 1413/1993.

Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm. elİbtihâc fî şerhi'l-Minhâc. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. el-İtkân fî ʿulûmi'l-Kurʾân. Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. er-Risâle, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1939.

Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çev. İbrahim Kâfî Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Şâfiî, *Ahkâmu'l- Kur'an,* thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebetü'l- Hâncî, Kahire: t.y. 1/39.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle,* thk. Ahmet Muhammed Şakir (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1939, 139; Âmidî, *el-İhkâm,* 3/127-142.

Şâfiî, Hasan. Âmidî ve Erâuhu'l-Kelâmîyye, Dâru's-Selam, Kâhire:1418/1998.

Şâfiî, Muhammed b. İdris (150/204), *er-Risâle*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût: Trs.

Şemsuddin, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lamu'n-Nubela*, (Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'rRahman, Beyrut:1985, 11/364.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1830), İrşâdü'l-Fuhûl ile Tahkîki'l-Hak min ilmi'l-usûl, Tahkîk: Ahmed Azvi el-İnâye, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Dimeşk: 1419/1999.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. el-Lümaʿ fî usûli'lfıkh. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali Fîrûz-âbâdî, *et-Tebsire fi Usûli'l-Fıkh*, Tahkîk: Muhammed Hasan Heytu, Dâru'l-Fikr, Dımeşk: 1403/1982.

Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali Fîrûz-âbâdî, *et-Tebsire fi Usûli'l-Fıkh*, Tahkîk: Muhammed Hasan Heytu, Dâru'l-Fikr, Dımeşk: 1403/1982.

Tâcuddîn Abdulvehhâb b. 'Alî es-Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ,* thk. Mahmûd M. et-Tanâhî (Hicr: b.y., 1413/1993), 8/306.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). el-Câmiʿu's-sahîh Sünenü't-Tirmizî. thk, Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: 5 cilt.

Yüksel, Emrullah. "Âmidî, Seyfüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Haziran 2022). Hakan Coşar (2008).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyadı : Muzaffer DOĞRU

Doğum Yeri ve Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Yüksek Lisans Öğrencisi

Yabancı Diller : Arapça

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

A) Bildiriler

İLETİŞİM

E- Posta Adresi

Tarih